

Gistav Flobert

NOVEMBER

L O N

Gistav Flober

Novembar

NOVEMBER

fragmenti u nedoteranom stilu

Radi okolice i snatrenja
Montenj

NOVEMBAR

Ja volim jesen, to setno godišnje doba kao stvoreno za sećanja. Kad sa drveća pootpadne lišće, kada u suton na nebu još stoji riđi odsjaj koji zlati uvelu travu, prijatno je gledati kako se gasi sve što je još do maločas gorelo u vama.

Vratio sam se sa šetnje po opustelim poljima, duž hladnih jarkova u kojima se ogledaju vrbe; vetar je zavijao u ogolelom granju, ponekad bi umukao, a onda odjednom ponovo počinjao; tada je sitno lišće koje se zakačilo za žbunje opet podrhtavalo, trava je treperila povijajući se ka zemlji, i reklo bi se da je sve došlo bleđe i ledenije; na vidiku, sunčev kotur gubio se u belini neba, i u svojoj neposrednoj okolini prožimao ga životom koji je već na izdisaju. Bilo mi je hladno i skoro me obuzeo strah.

Zaklonio sam se iza jednog travom obraslog brežuljka, vetar je prestao. Ne znam zbog čega, dok sam tu sedeo na zemlji ne misleći ni o čemu i gledao dim koji se vio sa krovinjara u dolini, čitav moj život iskrasnio je preda mnom kao priviđenje, a gorak miris minulih dana dopro je do mene sa zapahom sasušene trave i mrtvog drveća; moje jadne godine ponovo su prošle pored mene, i zima kao da ih je odnela sa žalosnim vihorom; nešto strašno odmotavalo ih je u mom sećanju, pomamnije nego što severac goni lišće mirnim stazama; neka čudna ironija ih je doticala i zabave radi vrtela ih preda mnom, a zatim bi sve skupa odletele, nestajući u tmurnom nebu.

Tužno je ovo godišnje doba: čini nam se da će život otići sa suncem, jeza obuzima srce kao što žmarci podilaze kožu, svi šumovi se gase, vidici blede, sve tone u san ili umire.

Posmatrao sam maločas krave kako se vraćaju sa paše, mukale su okrećući se ka sunčevom zalasku, dečak koji ih je pred sobom gonio putićem cvokotao je u platnenim haljinama; spuštajući se niz padinu po blatu, klizale su se i gnječile po koju jabuku zaostalu u travi. Iza brežuljaka koji su se slivali ujedno, sunce je dobacivalo poslednje zbogom, svetiljke su sepalile u kućama u dolu, a mesec, svetiljka rose, svetiljka suza, počeo je da se otkriva između oblaka i pokazuje svoj bleđi lik.

Dugo sam sa uživanjem čeprkao po svom promašenom životu; s radošću sam sebi govorio da je moja mladost prošla, jer radost je osetiti da vam se zima uvlači u srce i da, pipkajući ga rukom kao ognjište sa koga se još diže dim, možete reći: ne gori više. Iznova sam polako prelistavao stranice svog života, sve misli, strasti, dane zanosa, dane tuge, treptaje nade, kidanja u duševnim mukama. Sve sam ponovo video, kao čovek koji obilazi katakombe i polako razgleda, sa obe strane, mrtve poređane kraj mrtvih. Ako izbrojim svoje godine,

ja se nisam tako davno rodio, ali imam mnoge uspomene koje osećam i koje me pritiskaju kao što starce pritiskaju svi dani koje su proživeli; ponekad mi se čini da sam trajao mnoge vekove i da se u mom biću skrivaju otpaci mnogih minulih postojanja. Otkud to? Jesam li voleo?

Jesam li mrzeo? Jesam li išta tražio? Ja i sada sumnjam u to; živeo sam izvan svih pokreta, izvan svake borbe, ne pašteći se ni oko slave, ni oko zadovoljstava, ni oko nauke, ni oko novca.

Od svega ovog što sledi niko ništa nije znao, i oni koji su me svakog dana viđali nisu znali ništa više od drugih; bili su, u odnosu na mene, kao postelja u kojoj spavam i koja ne zna za moje snove. A uostalom, zar ljudsko srce nije ogromno samovanje u koje niko ne može da prodre? Strasti koje u njemu žive liče na putnike u pustinji Sahari, umiru u njemu ugušene, i njihovi se krici izvan njega uopšte ne čuju.

Još u gimnaziji bio sam tužan; bilo mi je dosadno, želje su me raspinjale, vatrene težnje vukle prema životu besmislenom i burnom, sanjao sam o strastima, o ženama, želeo sam da ih sve imam. Posle dvadesete godine za mene je postojao čitav jedan svet svetlosti, mirisa; život mi se izdaleka činio pun sjaja i pobjedničke buke; bilo je kao u bajkama: duge dvorane nižu se jedna za drugom, u njima se dijamanti prelivaju pod varnicama zlatnih lustera, na jednu magičnu reč začarana vrata klize na svojim šarkama, i, ukoliko čovek dalje ide, pogled tone u veličanstvene perspektive čiji sjaj izaziva osmeh i od koga se oči sklapaju.

Nejasna želja vukla me ka nečemu velelepnom, što ne bih umeo da iskažem nijednom reči, niti da ga bilo kako uobličim u mislima, ali za čime sam ipak neprestano žudeo. Uvek sam voleo blistave stvari. Kao dete, progurao bih se kroz gomilu, do vrata mađioničara, da bih video crvene širite njihovih slugu i trake na uzdama njihovih konja; dugo sam stajao pred šatorom lakrdijaša, gledajući nabrane čakšire i vezene kragne. O, kako sam iznad svega voleo igračicu na konopcu, s njenim dugačkim privescima na minđušama, koji su se lelujali okonjene glave, s njenom debelom ogrlicom od merdžana koja ju je tukla po grudima! S kakvom sam je nemirnom požudom posmatrao kad bi poletela do visina svetiljki okačenih između drveća, i kad bi njene haljine, izvezene zlatnim šljokicama, zveckale pri skoku i nadimale se u vazduhu. To su bile prve žene koje sam voleo. Duh mi se mučio sanjareći o tim bedrima neobičnih oblika, tako jako utegnutim u ružičasti triko, o tim vitkim rukama ukrašenim grivnama koje su zveckale na leđima igračice kada bi se zabacila natrag da bi perjem na svom turbanu dodirnula zemlju. Žena koju sam se već trudio da nazrem (ne postoji uzrast u kome ne mislimo na nju: u detinjstvu, mi s naivnim sladostrašćem dodirujemo grlo odraslih devojaka koje nas ljube i drže u naručju; u desetoj godini sanjamo o ljubavi; u petnaestoj ona dođe; a u šezdesetoj, još uvek je zadržavamo; i ako mrtvi sanjare o nečemu u svojim grobovima, to je da se ispod zemlje dočepaju susednog groba, kako bi podigli pokrov preminule i pomešali se sa njenim snom); žena je za mene bila privlačna tajna, koja je pomutila moju jadnu detinju glavu. Po onom što sam doživljavao kad bi se neka od njih zagledala u mene, osećao sam već da ima nečeg kobnog u

tom uzbudljivom pogledu od koga se topi ljudska volja, i on me u isti mah oćaravao i ućasavao.

O ćemu sam snatrio tokom dugih ćasova većernjeg ućenja dok sam, laktom se oslanjajući o klupu, posmatrao kako se fitilj u svetiljci izdućuje u plamen i kap ulja pada u sud, dok su moji drugovi Ńkripali perima po hartiji, i dok se, s vremena na vreme, ćulo ŃuŃtanje knjiga koje su prelistavali ili zatvarali? Poćurio bih da zavrŃim zadatke kako bih slobodno mogao da se prepustim ovim dragim mislima. U stvari sam to unapred oćekivao, sa svom primamljivoŃću pravog ućivanja, poćinjao sam time Ńto bih sebe primorao da mislim na to, kao Ńto pesnik priziva nadahnuće kad hoće neŃto da stvori; udubio bih se Ńto je moguće viŃe u svoju misao, okretao je sa svih strana, ponirao u njene dubine, vraćao se i ponovo poćinjao; ubrzo je to bila razuzdana trka maŃte, ćudesan zalet u nerealno, ispredao sam pustolovine, stvarao zaplete, zidao za sebe dvorce, Ńiveo u njima kao neki car, kopao sve rudnike dijamanata i kofama ih bacao na put kojim je trebalo da proćem.

I, kad bi palo veće, kad bismo svi lećžali u svojim belim krevetima sa belim zavesama, i kada bi se samo vaspitać Ńetao gore-dole po naŃoj spavaonici, kako sam se joŃ viŃe zatvarao u samog sebe, s kakvom sam milinom krio u svojim grudima tu pticu koja je tukla krilima i ćiju sam toplinu osećao! Nikada nisam mogao brzo da zaspim, sluŃao sam ćasove kako izbijaju; ukoliko su dući bili, utoliko sam bio srećniji! Ćinilo mi se da me pevajući guraju u svet i pozdravljaju svaki trenutak mog Ńivota govoreći mi: Ka drugim! Ka drugim! U budućnost! Zbogom! Zbogom! I kad utrne poslednji treptaj, kad mi u uŃima ne bući viŃe odsluŃanja, govorio sam sebi: „Do sutra; isti će ćas otkucati, ali će sutra biti dan manje, dan viŃe ka onamo, ka onom cilju koji blista, ka mojoj budućnosti, ka onom suncu ćiji me zraci obasjavaju, i koju ću tada rukama dodirnuti”, i govorio sam sebi kako je dugo ovo ćekanje, i skoro plaćući tonuo u san.

Neke reći su me uzrujavale, reć *ćena*, a posebno *ljubavnica*; objaŃnjenje one prve traćžio sam u knjigama, u bakrorezima, slikama, sa kojih sam Ńeleo da poskidam velove kako bih otkrio neŃto. Onog dana kada sam najzad sve proćreo, to me prvo zanelo nasladom, kao najviŃi stupanj harmonije, ali sam se ubrzo smirio i od tada sam Ńiveo sa viŃe radosti; osetio sam kako se ponos pokrenuo u meni dok sam sebi govorio da sam muŃkarac, biće stvoreno da jednog dana ima Ńenu koja njemu pripada; reć mi nije bila nepoznata, a to je skoro isto Ńto i ući i već okusiti neŃto, Ńelja me nije vukla dalje, i ja sam bio zadovoljan Ńto znam ono Ńto znam. Ńto se tiće *ljubavnice*, za mene je to bilo satansko biće; od ćarolije samog imena padao sam u duće ekstaze; radi svojih ljubavnica kraljevi su gubili i osvajali ćitave zemlje; radi njih su se tkali ćilimi u Indiji, Ńeglo se zlato, klesao mermer, pomerao svet; ljubavnica ima robove, sa lepezama od perja kojima teraju muŃice dok ona spava na sofi od atlasa; slonovi natovareni darovima ćekaju da se ona probudi, palankini je nećžno nose pored fontana, ona stoluje na prestolima, okrućena sjajem i mirisima, daleko od gomile, ćije je ona prokletstvo i idol.

Ova tajna Ńene izvan braka, koja je samim tim joŃ viŃe Ńena, draćžila me i iskućavala dvostrukim mamcem ljubavi i bogatstva. NiŃta nisam voleo kao

pozorište, voleo sam čak i žagor između činova, kao i hodnike kojima sam uzbuđenog srca prolazio, tražeći svoje mesto.

Kad bi predstava već počela, ustrčao bih uz stepenice, do ušiju mi je dopirao šum instrumenata, pljeskanje, a kad bih ušao, kad bih seo, vazduh je bio ispunjen toplim mirisom koji se širio od lepo obučenih žena, nečim što odiše zapahom kite ljubičica, belih rukavica, vezenih maramica; galerije pune sveta, kao krune od cveća i dijamanata, izgledale su kao da su zastale kako bi čule pevanje; na prednjem delu pozornice glumica je stajala sama, a njene grudi, iz kojih su izlazili užurbani tonovi, spuštale su se i dizale, podrhtavajući; ritam je terao glas trkom i odnosio ga u melodičnom vihoru, pri koloraturi se talasalo njeno grlo, nabreklo, pod težinom poljubaca iz vazduha, kao vrat u labuda; pružala je ruke, vikala, plakala, sevala očima, zvala nešto jednom neshvatljivom ljubavlju, a kada bi ponavljala isti motiv, činilo se da mi zvukom svoga glasa čupa srce kako bi se spojilo sa njom u jednom ljubavnom drhtaju.

Tapšali su joj, bacali joj cveće, i, u svom zanosu, ja sam uživao u obožavanju koje joj gomila ukazuje, u ljubavi svih tih ljudi i žudnji svakoga od njih. Eto, hteo bih da me ovakvavoli, da me voli ljubavlju koja proždire i zadaje strah, ljubavlju princeze ili glumice, koja nas ispunjava ohološću i odjednom nas izjednačava sa bogatima i moćnima! Kako je lepa žena kojoj svi tapšu i svi zavide, ona od koje gomile hvata groznica žudnje, pa je noću sanjaju, ona koja se uvek pojavljuje samo u svetlosti buktinje, blistava i raspevana u idealu pesnika, kao i u životu stvorenom radi nje! Mora da ona ima za onoga koga voli drukčiju ljubav, daleko lepšu od one koju kao bujicu izliva na sva ožednela srca koja se njom napajaju, daleko umilnije pesme, dublje, ljubavnije tonove, koji jače podrhtavaju! Da mi je da sam kraj njenih usana odakle oni dolaze tako čisti, da dodirnem njenu kosu tako sjajnu, što blista pod biserom! Ali mi se rampa na pozornici činila kao brana iluzije; na onoj strani bio je za mene svet ljubavi i poezije, strasti su tamo lepše i zvonkije, šume i dvorci tu nestaju kao izmaglica, silfide silaze sa nebesa, sve peva, sve voli.

O svemu ovome sanjario sam uveče, kada je vetar zavijao u hodnicima, ili na odmorima dok su dečaci igrali šuge ili lopte, a ja šetao duž zida, gazeći po opalom lipovom lišću i zabavljao se osluškujući šum svojih koraka.

Ubrzo me čitavog zahvatila želja da nekoga volim; s beskrajnom žudnjom prizivao sam ljubav, maštao o ljubavnim jadima, svakoga časa očekivao sam neko bolno kidanje koje bi me ispunilo radošću. Više puta mi se učinilo da sam to našao, u mislima sam uzimao prvu ženu koja bi se pojavila i učinila mi se lepa, i govorio sam sam sebi: „Ovo je ona koju volim”, ali uspomena na nju, koju sam hteo da sačuvam, postepeno je bleдела i iščezavala umesto da raste; ja sam, uostalom, osećao da sam sebe primoravam da volim, da sa svojim srcem igram komediju, ali se ono ne da prevariti, i zbog tog neuspeha dugo sam bio tužan; skoro sam žalio za ljubavima koje nisu postojale, a zatim snevao o drugim za koje sam želeo da mi ispune dušu.

O ljubavi sam posebno maštao posle nekog bala ili pozorišne predstave, kao i po povratku sa dvodnevnog ili trodnevnog odmora. Zamišljao sam onu koju sam izabrao, onakvu kakvu sam je tada video, u beloј haljini, ponesenu

valcerom, ruku pod ruku sa kavaljerom koji je pridržava i osmehuje joj se, ili naslonjenu na plišanu ogradu neke lože, dok spokojno pokazuje svoj kraljevski profil; buka kadrila i blesak svetlosti odzvanjali su i zasenjivali me još neko vreme, a zatim se sve okončavalo i tonulo u jednolično bolno sanjarenje. Tako sam ja imao mnoge male ljubavi, koje su trajale osam dana ili mesec dana, a koje sam želeo da produžim vekovima; ne znam od čega su se one sastojale, ni ka kom cilju su te nejasne želje težile; to je bila, čini mi se, potreba za jednim novim osećanjem i kao neka težnja ka nečem uzvišenom čiji vrh nisam video. Pubertet srca prethodi pubertetu tela; tako sam osećao veću potrebu da nekog volim nego da uživam u čulnoj nasladi, priželjkivao sam ljubav a ne sladostrašće. Sada ne mogu više ni da zamislim tu ljubav iz najranije mladosti, kad čula ne znače ništa i kad nas samo beskraj ispunjava; na granici između detinjstva i mladosti to osećanje čini prelaz od jednog u drugo, i prolazi tako brzo da ga zaboravljamo.

Ja sam kod pesnika toliko čitao reč ljubav, i toliko sam je puta sam sebi ponavljao da bih se opio njenim miljem, da sam pred svakom zvezdom koja je na plavom nebu blistala u tihoj noći, pri svakom žuboru vode u reci, svakom sunčanom zraku u kapljici rose govorio sebi: „Ja volim! Ja volim!” i bio sam srećan od toga, ponosio sam se time, već spreman na najlepše žrtve, a posebno kad bi me se neka žena dotakla u prolazu, ili me pogledala u lice; želeo sam da je volim hiljadu puta više, da stradam mnogo više, da mi od kucanja mog srca grudi prepuknu.

Postoji jedan uzrast koga se čitalac sigurno seća, kada se čovek neodređeno osmehuje, kao da je vazduh pun poljubaca; neki mirisan lahor nadima nam srce, vrela krv udara u žilama, i vri kao iskričavo vino u kristalnoj čaši. Budite se srećniji i bogatiji nego prethodne večeri, uzbuđeniji, uzrujaniji, neki blagi fluid penje se i silazi u vama, i božanski vas prožima svojom opojnom toplotom, pod dahom vetra drveće blago povija krošnje, lišće podrhtava jedno iznad drugog, kao da razgovara, oblaci klize i otkrivaju nebo na kome se mesec osmehuje i s visine se ogleda u reci bosnaunited. Kad uveče koračate, udišući miris pokošenog sena, slušajući kukavicu u šumi, gledajući zvezde kako trepere, vaše je srce čistije, u njemu je više vazduha, svetlosti i plavetnila nego u spokojnom vidiku gde zemlja dodiruje nebo mirnim poljupcem. O, kako mirišu kose žena; kako im je koža na rukama meka, kako nas njihovi pogledi prožimaju!

Ali to nisu više bili prvi zanosi detinjstva, nemirne uspomene na ono što sam prethodne noći sanjao; stupao sam, naprotiv, u pravi život, u kome sam imao svoje mesto, i jednu neizmernu harmoniju u kojoj je moje srce pevalo himnu i prekrasno treperilo; s radošću sam uživao u tom dragom rascvetavanju, a moja čula, budeći se, povećavala su moju oholost.

Kao prvi čovek koga je Bog stvorio, budio sam se najzad iz dugog sna i video kraj sebe biće slično meni, ali puno nekih razlika koje su između nas dvoje unosile neku vrtoglavu privlačnu silu, a istovremeno mi se prema tom novom obliku javljalo jedno novo osećanje kojim se moja glava ponosila, dok je sunce čistije sijalo, cveće mirisalo opojnije nego ikad, a senka bila blaža i

prijatnija. Osećao sam kako se svakim danom moja inteligencija razvija, ona je sa mojim srcem živela zajedničkim životom. Ne znam da li su moje misli bile osećanja, jer je u njima bila sva vatrenost strasti; unutrašnja radost koju sam nosio u dubini svoga bića izlivala se na svet i zasipala ga mirisima preobilja moje sreće, ja samo što se nisam dotakao najvećeg sladostrašća, i, kao čovek pred vratima svoje ljubavnice, zadržavao sam se što duže kako bih namerno izazivao čežnju, kako bih uživao u nadi koja će se sigurno ostvariti, i sebi govorio: za koji časak držaću je u zagrljaju, biće moja, samo moja, to nije san.

Čudna protivrečnost! Izbegavao sam žensko društvo, a kraj žena osećao neizrecivo zadovoljstvo; uobražavao sam da ih ne volim, a međutim sam živio u svima njima i hteo da prodrem u suštinu svake od njih kako bih se slio s njenom lepotom. Već same njihove usne nudile su mi poljupce drugačije nego što su materinski, u mislima sam se zaogrtao njihovom kosom i uranjao između njihovih grudi kako bih sebe uništio tim božanskim gušenjem; želeo sam da budem ogrlica koja im ljubi vrat, agrafa što se tare o njihovo rame, haljina što im pokriva čitavo telo. A dalje od te haljine nista više nisam video, pod njom je bio beskraj ljubavi, ja sam se tu gubio pri samoj pomisli na nju.

Strasti koje sam želeo da imam proučavao sam u knjigama. Ljudski život je za mene sav počivao na dve-tri ideje, dve-tri reči, a oko njih se sve ostalo obrtalo kao sateliti oko svojih zvezda. Tako sam ja svoj beskraj naselio mnogim zlatnim suncima; priče o ljubavi zauzimale su u mojoj glavi mesto pored onih o revolucijama, a lepe strasti pored priča o velikim zločinima; sanjario sam u isti mah o zvezdanim noćima toplih krajeva i o pobuni u zapaljenim gradovima, o lijanama devičanskih šuma i sjaju iščezlih monarhija, o grobovima i kolevkama; žuborenje vode u ševaru, grgutanje grlica na golubarniku; šume mirte i miris aloje, zveket mača i oklop, konje koji poigravaju, zlato što se presijava, varnice koje sipa život, agoniju očajnika, sve sam posmatrao istim začuđenim pogledom, kao neki mravinjak koji se uzmuva kraj mojih nogu. Ali iznad ovog života uzburkanog na površini, u kome su se razlegali tako različiti povici, izbijala je strašna gorčina koja je bila sinteza i ironija svega toga.

Uveče, zimi, zastajao sam pred osvetljenim kućama u kojima se igra i posmatrao kako senke promiču iza crvenih zavesa, do mene su dopirali šumovi puni raskoši, zveckanje čaša i poslužavnika, srebrnog pribora o činije, i to mi je govorilo da samo od mene zavisi hoću li uzeti učešća u toj svečanosti na koju su svi navalili, na toj gozbi na kojoj svi jedu; iz neke divlje oholosti držao sam se po strani, jer sam nalazio da me moja samoća ulepšava, i da je moje srce šire kad ostaje daleko od svega onoga što predstavlja radost za ljude. Zatim bihnastavio da hodam pustim ulicama, na kojima su se fenjeri klatili škripeći koturačama.

Sanjario sam o bolu pesnika, plakao sa njima njihovim najlepšim suzama, osećao ih čak u dubini svoga srca, bio sam prožet tim bolom, on mi je razdirao dušu, ponekad mi se činilo da me zanos koji mi oni ulivaju izjednačuje s njima i uzdiže do njih; stranice prema kojima su drugi ostajali hladni, mene su oduševljavale, ulivale mi žar proročica, njima sam do mile volje pustošio svoj duh, govorio ih naizust na morskoj obali, ili sam, oborivši glavu, koraćao po travi, ponavljajući ih sebi glasom punim ljubavi i nežnosti.

Teško onome ko nije osetio gnev tragedije, onome ko ne zna naizust ljubavne stihove kako bi ih govorio pri mesečini! Lepo je živeti tako u večitoj lepoti, zaogrtaati se kraljevskim ogrtačima, negovati strasti u njihovom najvišem izrazu, voleti one ljubavi koje je genije ovekovečio.

Od tada sam počeo da živim samo u bezgraničnom idealisanju, gde sam, slobodan, leteo po svojoj volji, kao pčela, da sa svake stvarčice kupim ono čime ću se hraniti i živeti; trudio sam se da pronađem, u šumorenju šuma i žuboru vode, reči koje ostali ljudi nisu shvatali, a načulio bih uvo kako bih slušao ono što sam otkrivao u njihovoj harmoniji; s oblacima i suncem stvarao sam ogromne slike, kakve se ne mogu predstaviti ni jednim jezikom, a u ljudskim postupcima sam isto tako zapažao teze i antiteze koje su me zasenjivale svojom idejnom tačnošću. Ponekad mi se činilo da umetnost i poezija otvaraju svoje beskrajne vidike i svojim sjajem osvetljavaju jedna drugu, zidao sam dvorove od crvenog bakra, i stepenicama od oblaka, mekšim od paperja, stalno se peo u blistavo nebo.

Orao je ponosna ptica, koja sleće samo na visoke vrhove; pod sobom vidi oblake koji se valjaju u dolinama, noseći sa sobom lastavice; gleda kako kiša pada na jele, kako bujice kotrljaju mermerno kamenje, pastira kako doziva koze, divokoze kako preskaču preko provalija. Uzalud kiša pljušti, oluja obara drveće, bujice jure jecajući, vodopad se puši i stropoštava, grom blesne i razbije planinski vrh; spokojan, on leti iznad svega toga i maše krilima; jeka planine ga zabavlja, on klikće od radosti, bori se sa oblacima koji brzo preleću, i penje se u sve veće visine svog beskrajnog neba.

I ja sam se zabavljao hukom oluja i nerazgovetnim žagorom ljudi koji je dopirao do mene; živeo sam u visokim gnezdima gde su mi se grudi nadimale od čistog vazduha, gde sam pobedonosno kliktao kako bih razvejao dosadu samoće.

Mene je brzo obuzela nesavladiva odvratnost prema ovozemaljskim stvarima.

Jednoga jutra osetih da sam star i pun iskustva koje se odnosi na stvari koje nisam iskusio, bio sam ravnodušan prema onom što je najprivlačnije i pun prezrenja prema onome što je najlepše; sve što je kod drugih izazivalo zavist, u meni je budilo sažaljenje, nisam video ništa dostojno mojih želja; možda je moja oholost učinila da se uzdignem iznad obične sujete, dok je moja nezainteresovanost bila samo vrhunac bezgranične pohlepe, kao na onim novim zgradama na kojima mahovina već raste iako još nisu završene; dosadne su mi bile bučne radosti mojih prijatelja, i ja sam slegao ramenima na njihove sentimentalne ludorije: jedni su po čitavu godinu dana čuvali neku staru belu rukavicu ili uvelu kameliju, kako bi je obasipali poljupcima i uzdasima; drugi su pisali modiskinjama, zakazivali sastanke kuvaricama; prvi su mi se činili glupi, a drugi smešni. Osim toga, meni je bilo dosadno kako dobro tako i rđavo društvo, sa bigotnima sam bio ciničan, a sa razvratnicima mističar, tako da me ni jedni ni drugi nisu baš mnogo voleli.

Dok sam još bio čedan, pričinjavalu mi je zadovoljstvo da posmatram prostitutke; prolazio sam ulicama u kojima one žive, obilazio mesta gde se one

šetaju; ponekada sam razgovarao sa njima, kako bih samoga sebe iskušao, pratio sam ih u stopu, dodirivao ih, uvlačio se u vazduh koji one šire oko sebe, i, kako sam bio bestidan, mislio sam da sam miran, osećao sam da mi je srce prazno, ali je ta praznina bila ponor.

Voleo sam da se izgubim u vrtlogu ulica; često sam se zabavljao glupostima: gledao sam svakog prolaznika pravo u oči kako bih na njegovom licu otkrio neki porok ili upadljivo izraženu strast. Sve te glave promicale su brzo pored mene: jedne su se osmehivale, zviždukale su prolazeći, dok im je kosa lepršala; druge su bile blede, neke crvene, neke kao zemlja; i brzo bi minule pored mene, klizile jedna za drugom kao stubovi kraj puta dok nas kola nose. Ili sam gledao samo noge koje su išle u svima pravcima, i trudio sam se da svake noge vežem za jedno telo, telo za misao, sve ove pokrete za ciljeve, i pitao sam se kuda idu svi ti koraci, i zašto koračaju svi ti ljudi bosnaunited. Gledao sam kako kočije ulaze ispod akustičnih tremova i kako se teške papuče s bukom spuštaju; gomila se tiskala na ulazima ispred pozorišta, ja sam posmatrao svetiljke kako blistaju u magli i, nada mnom, nebo potpuno crno, bez zvezda; na uglu jedne ulice svirao je neki verglaš, deca u ritama pevala su, prodavac voća gurao je kolica osvetljena crvenim fenjerom; iz kafane je dopirala buka, ogledala su se prelivala pri svetlosti gasnih lampa, noževi su zveckali na mermernim stolovima; kraj vrata, siromasi su se, cvokoćući, propinjali da vide kako bogataši jedu; ja sam se mešao sa njima i istim takvim pogledom posmatrao one koji su srećni u životu; zavideo sam im na njihovoj banalnoj radosti, jer ima dana kada je čovek tako tužan da bi hteo da bude još tužniji, i tada sa zadovoljstvom tone u očajanje kao da je to najlepší put, srce mu senadima od suza i sam sebe podstiče na plač. Često sam žalio što nisam jadnik i ne idem u ritama, što me ne mori glad, što mi iz neke rane ne teče krv, što nikoga ne mrzim i nemam kome da se svetim.

Koji je dakle taj uznemirujući bol kojim se ponosimo i koji krijemo kao ljubav?

Nikome ga ne kazujemo, čuvamo ga samo za sebe, privijamo ga na grudi uz poljupce pune suza. A na šta, međutim, da se požalimo? I usled čega smo tako sumorni u godinama kada nam se sve osmehuje? Zar nemamo sasvim odane prijatelje? Porodicu koja se ponosi nama, lakovane čizme, postavljen kaput itd? Pesničke rapsodije, sećanja na sve loše što smo pročitali, retorske hiperbole, to su ti veliki bezimeni bolovi, ali zar i sreća nije isto tako jedna metafora izmišljena jednog dana punog dosade? Dugo sam u to sumnjao, danas više ne sumnjam.

Ništa nisam voleo, a toliko sam želeo da volim! Moraću da umrem ne okusivši nikakvo dobro. U ovom času čak i ljudski život nudi mi na hiljade mogućnosti koje sam jedva nazreo: nikada, ni kraj kakvog izvora niti na konju koji drhće, nisam čuo zvuk roga duboko u šumi; isto tako, u noći blagoj i punoj mirisa ruža, nikada nisam osetio kako neka prijateljska ruka podrhtava u mojoj, niti sam je ćutke stegao. Ah, ja sam prazniji, šuplji i jasniji od bureta bez dna iz koga su sve popili i u kome pauci pletu svoje mreže u tami.

Nije to bio Reneov bol, niti njegovi jadi neizmerni kao nebo, lepši i srebrnastiji od mesečevih zraka; ja nisam bio čedan kao Verter ni razvratan kao Don Žuan; nisam bio, najzad, ni dovoljno čestit ni dovoljno jak.

Ja sam dakle bio ono što ste svi vi, čovek koji živi, koji spava, pije, plače, smeje se, zatvoren u sebe, i koji nalazi u sebi, svuda kud god ode, iste porušene nade skrhane čim su se začele, istu prašinu zdrobljenih stvari, iste staze na hiljade puta pređene, iste neispitane dubine, užasne i dosadne. Zar vas nije zamorilo, kao što je mene, da se svakog jutra budite i opet vidite sunce? Da živite istim životom, da podnosite iste boli? Zar vas nisu zamorile želje i prezasićenost? Čekanje i to što svega imate?

Zašto da ovo pišem? Zašto nastavljati, istim plačevnim glasom, istu pogrebnu pesmu?

Kad sam počeo, znao sam da je lepa, ali ukoliko odmičem, suze mi padaju na srce i prigušuju glas.

To bledo zimsko sunce tužno je kao sećanje na sreću. Okružuju nas senke, gledamo kako nam ognjište gori; razasuto ugljevlje pokriveno je velikim, crnim, izukrštanim prugama, koje kao da kucaju poput vena u kojima bije neki drugi život; sačekajmo da padne noć. Setimo se naših lepih dana, dana kada smo bili veseli, dana kada nas je bilo više, kada je sunce sijalo, kada su ptice skrivene pevale posle kiše, dana kada smo se šetali po parku; pesak po alejama bio je mokar, laticice ruža ležale su rasute po stazama, vazduh je bio opojan.

Zašto nismo dovoljno osetili svoju sreću kada smo je držali u rukama? Trebalo je tih dana misliti samo na to da uživamo u njoj i dugo se naslađujemo svakim trenutkom ne bi li protekla što sporije; ima čak dana koji su minuli kao i ostali, i kojih se sa zadovoljstvom ponovo sećam bosnaunited. Jednom, na primer, bilo je to zimi, bilo je vrlo hladno, vratili smo se iz šetnje, i kako nas nije bilo mnogo, dopustili su nam da sednemo oko peći; ogrejali smo se do mile volje, pržili parčad hleba pomoću svojih lenjira, u čunku je bubnjalo; razgovarali smo o mnogim stvarima: o pozorišnim komadima koje smo gledali, o ženama koje smo voleli, o izlasku iz liceja, o onome što ćemo raditi kad odrastemo itd. Drugom prilikom, proveo sam čitavo jedno popodne ležeći na poljani punoj sitnih belih rada koje su virile iz trave; bilo ih je žutih, crvenih, gubile su se u zelenilu, bio je to ćilim sa beskrajno mnogo preliva; sjajno nebo bilo je prekriveno belim oblačićima koji su se talasali kao okrugli valovi; posmatrao sam sunce kroz šake pritisnute na lice, zlatilo je ivice mojih prstiju tako da su izgledali ružičasti, zatvarao sam oči da bih ispod kapaka video velike zelene mrlje sa zlatnim rojtama. A jedne večeri, ne sećam se više kada, zaspao sam kraj nekog plasta; kad sam se probudio, bila je noć; zvezde su sijale, treperile, stogovi sena bacali su senku iza sebe, mesečev lik je bio tako lep, srebrnast.

Kako je sve to daleko! Da li sam živeo u to doba? Jesam li to zaista bio ja? Jesam li ovo sada ja? Čitav ponor odjednom odvaja svaki pojedini trenutak moga života od ostalih, između juče i danas postoji za mene večnost koja me užasava, svakoga dana mi se čini da sam jadniji nego što sam bio pre toga, lepo osećam kako osiromašujem i kako mi čas koji nastupa odnosi nešto, samo se

čudim da u mom srcu još ima mesta za patnju; ali ljudsko srce je neiscrpno za tugu: jedna ili dve sreće ispune ga potpuno, sve nevolje čitavog čovečanstva mogu tu da zakažu sastanak i da u njemu žive kao gosti.

Da ste me upitali šta mi treba, ne bih umeo da vam odgovorim, ja nisam znao šta želim, niti sam znao za čim u tom trenutku tugujem, ili bolje reći: bilo je tako mnogo ciljeva i tako mnogo uzroka da ne bih umeo ijedan da iskažem. Sve strasti ulazile su u mene, i nijedna nije otud mogla da izađe, našavši se tu uklještene; one su se palile jedna od druge kao pomoću koncentričnih ogledala: iako skroman, bio sam pun oholosti; živeći usamljen, sanjao sam o slavi; povukavši se od sveta, goreo sam od želje da se pojavljujem, da blistam u njemu; čedan, ja sam se u svojim maštanjima i danju i noću podavao najneobuzdanijem sladostrašću, divljim nasladama. Život koji sam potiskivao u sebi zgušnjavao se u mom srcu i ja sam ga stezao kao da ću ga ugušiti.

Ponekad, potpuno iscrpljen, rastrzan strastima kojima nema granice, pun užarene lave koja kulja iz moje duše, besnom ljubavlju voleći stvari koje nemaju imena, žaleći za predivnim snovima, dok me je misao iskušavala sladostrašćem, udisao sam u sebi svu poeziju, svu harmoniju i, skrhan pod težinom svoga srca i svoje oholosti, padao smrvljen u ponor bola, krv mi je šibala u lice, činilo mi se da će mi grudi prepući, ništa više nisam video, ništa nisam osećao, bio sam pijan, bio sam lud, uobražavao sam da sam veliki, uobražavao da se u meni otelotvorilo nešto uzvišeno, čije bi otkriće zadivilo svet, a ova kidanja su u stvari život onoga boga koga nosim u svojoj utrobi. Tom divnom bogu prineo sam na žrtvu časove svoje mladosti; ja sam sebe pretvorio u hram da bih primio nešto božansko, ali hram je ostao prazan, kopriva je izrasla između kamenja, stubovi se ruše, evo sovuljage prave u njemu svoja gnezda. Kako ništa nisam crpeo iz života, život je iscrpljivao mene; snovi su me zamarali više od nekih velikih poslova; čitav jedan svet, nepomičan, nesvestan samoga sebe, živeo je potuljeno pod mojim životom; ja sam bio zadremali haos od bezbroj plodnih klica koje nisu znale kako da se ispolje niti šta da od sebe rade, tražile su svoj oblik i čekale svoj kalup.

Po raznovrsnosti svoga bića bio sam kao neka ogromna šuma u Indiji, u kojoj život treperi u svakom atomu i izbija, čudovišan i divan, pod svakim sunčanim zrakom; nebesko plavetnilo ispunjavaju mirisi i otrovi, tigrovi skaču, slonovi dostojanstveno koračaju kao žive pagode, bogovi, tajanstveni i grozni, skriveni su u pećinskim bu, cw dupljama između velikih gomila zlata; a sredinom teče široka reka, sa krokodilima razjapljenih čeljusti što krljuštima udaraju o lotose na obali, i cvetna ostrva koja vodeni tok nosi sa deblima drveća i leševima pozelenelim od kuge. Pa ipak sam voleo život, ali život pun napora, blistav, ozaren radošću; voleo sam ga u pomamnom galopu jahaćih konja, u treperenju zvezda, u kretanju talasa koji jure ka obali; voleo sam ga u nadimanju lepih golih grudi, u drhtaju zaljubljenih pogleda, u treperenju struna na violini, u podrhtavanju hrastova, u sunčevom zalasku koji zlati okna na prozorima i dočarava nam terase Vavilona, na kojima, nalaktivši se, sede kraljice i posmatraju Aziju.

I usred svega toga ja sam stajao nepomičan; okružen tolikom živošću koju sam video, koju sam čak podsticao, sedeo sam bez dejstva, nepokretan kao neki kip okružen rojem muva koje zuje oko njegovih ušiju i gamižu po njegovom mermeru. O, samo da sam imao koga da volim, samo da sam mogao da na jednu tačku usredsredim sve te oprečne sile koje su stalno ponovo rušile na mene! Ponekad sam, po svaku cenu, hteo da pronađem neku ženu, hteo sam da je volim, u njoj je bilo sadržano sve, sve sam očekivao od nje, to je bilo sunce moje poezije na kome je trebalo da procveta sve cveće i zablista svaka lepota; očekivao sam jednu božansku ljubav, unapred sam joj davao oreol kojim će me zaseniti, i prvoj na koju bih slučajno naišao u gomili darivao sam svoju dušu, i gledao je tako da može dobro da me shvati, da u samom tom pogledu može da pročita ono što sam tada bio, i zavoli me. Prepuštao sam svoju sudbinu tom slučaju, ali je i ta žena prolazila kao ostale, kao prethodne, kao sledeće, i ja sam zatim ponovo padao, skrhan gore nego neko pokidano jedro, pokislo za vreme oluje.

Posle takvih slučajeva, život se za mene opet otvarao u večitoj monotoniji svojih časova koji promiču i dana koji se vraćaju, nestrpljivo sam očekivao večer, računao sam koliko mi još večeri ostaje do kraja meseca, želeo sam da je već nastalo sledeće godišnje doba, video kako mi se tu osmehuje prijatniji život. Ponekad, da bih stresao taj olovni ogrtač koji mi je pritiskao ramena, da bih sebe zaglušio naukom i idejama, hteo sam da radim, da čitam; otvarao sam knjigu, zatim dve, a onda deset, i, ne pročitavši ni dva reda, sa odvratnošću sam ih odbacivao i ponovo tonuo u isti dosadni san.

Šta da radim ovde dole? O čemu ovde da sanjarim? Šta da gradim? - recite mi vi, vi za koje je život zabava, koji koračate ka nekom cilju i koji se paštite oko nečega!

Ja nisam nalazio ništa što bi bilo dostojno mene, i isto tako nisam smatrao da sam sposoban za bilo šta. Raditi, sve žrtvovati jednoj ideji, jednoj ambiciji, ambiciji i bednoj i otrcanoj, steći položaj, ime? A posle? I čemu sve to? Osim toga, ja nisam voleo slavu, ni najbučnija me ne bi zadovoljila, jer nikada ne bi dostigla onu visinu na kojoj bi se uskladila sa mojim srcem.

Rođen sam sa željom da umrem. Ništa mi nije izgledalo gluplje od života i sramnije nego držati do njega. Vaspitan bez vere, kao ljudi moga uzrasta, nisam imao suvu sreću ateista ni ironičnu bezbrižnost skeptika. Ako bih katkad, iz čudljivosti, ušao u crkvu, činio sam to da bih slušao orgulje, da bih se divio kamenim statuama i nišama; ali što se dogme tiče, nikada nisam išao tako daleko; osećao sam se kao pravi Volterov sin.

Gledao sam kako drugi ljudi žive, ali nekim drugim životom nego što je moj: jedni veruju, drugi poriču, neki sumnjaju, a neki se najzad uopšte ničim ne bave i gledaju svoja posla, to jest, prodaju u svojim radnjama, pišu svoje knjige i viču sa govornica; to je ono što se naziva čovečanstvo: ustalasana površina zlih, podlih, glupavih i ružnih. I ja sam u toj gomili, kao iščupana alga na okeanu, izgubljen usred bezbrojnih talasa koji se valjaju, koji me okružuju i huče.

Želeo sam da budem imperator zbog apsolutne vlasti, zbog broja robova, zbog vojske pomahnitale od oduševljenja; hteo sam da budem žena zbog lepote, da bih mogao da se divim samom sebi, i da se svučem go, da pustim kosu da mi pada do peta i ogledam se u potocima.

Sa zadovoljstvom sam tonuo u beskrajna sanjarenja, zamišljao kako prisustvujem antičkim svečanostima, da sam kralj Indije i da idem u lov na belom slonu, da posmatram jonske igre, da slušam talase Grčke na stepenicama nekog hrama, da osluškujem noćni lahor među oleanderima u mojim vrtovima, da sa Kleopatrom bežim na mojoj antičkoj galiji. Ah, kolika je ludost sve to! Teško skupljačici klasja koja ostavi posao i podigne glavu da vidi kako širokim drumom prolaze kočije! Kad se ponovo lati posla, sanjariće o kašmiru i ljubavi prinčeva, neće više videti klasje, i vratiće se kući ne povezavši snop.

Bolje bi bilo da sam uradio kao i svi ostali, da život nisam uzimao ni suviše ozbiljno ni suviše groteskno, da sam izabrao kakvo zanimanje i bavio se njime; da sam se dokopao svoga dela zajedničkog kolača i jeo ga govoreći da je dobar, nego što sam se uputio tužnim putem kojim koračam sasvim sam; onda ne bih ovo pisao, ili bi to bila neka sasvim drukčija priča. Ukoliko odmičem, ona se brka čak i u mojoj glavi, kao perspektive koje gledamo iz velike daljine, jer sve prohuji, čak i sećanje na naše najvernije suze, na naš najzvonkiji smeh; oko se vrlo brzo sasuši, a usne ponovo skupe; meni je sada ostalo samo nejasno sećanje na dugu dosadu koja je trajala više zima provedenih u zevanju, u želji da me više nema.

Možda sam zbog svega toga uobrazio da sam pesnik; ni jedna me beda, avaj, nije mimoišla, kao što vidite. Da, činilo mi se ponekad da u meni ima stvaralačkog dara, koračao sam glave pune izvanrednih zamisli, reči su mi tekle ispod pera kao krv u mojim žilama; kad bi me se lepota samo dotakla, neka čista melodija pela se u meni kao oni vazdušni glasovi, oni zvuci koje vetar stvara, koji izviru iz planina; ljudske strasti bi čudesno podrhtavale da sam ih se dotakao, glava mi je bila puna gotovih drama, prepuna pomamnih scena i još neotkrivenih samrtnih muka; svi glasovi čovečanstva, od onih deteta u kolenjima do mrtvaca u kovčegu, nalazili su odjeka u meni; ponekad bi mi veličanstvene ideje odjednom prolazile kroz glavu, kao ono letnje veliko sevanje bez grmljavine što obasja čitav grad, sve ukrase na zgradama i raskrsnice ulica. To bi me uzdrimalo, zasenilo; ali kada bih kod drugih našao iste misli, pa čak i iste one oblike koje sam ja zamislio, obuzimala me je beskrajna malodušnost, bez ikakvog prelaza; verovao sam da sam njima ravan, a bio sam samo njihov prepisivač! Tada sam iz duhovnog zanosa padao u strašno osećanje da sam prosečan; obuzimao me je bes svrgnutih kraljeva i mučan stid. Izvesnih dana zakleo bih se bio da sam rođen za Muzu, a neki put sam nalazio da sam skoro idiot; i stalno prelazeći sa takve visine na ovakve nizine, ja sam, kao ljudi koji su u svom životu bili više puta bogati i više puta siromašni, završio time što sam bio i ostao jadan.

U to doba, svakog jutra čim bih se probudio činilo mi se da će se, baš toga dana, desiti neki veliki događaj; srce mi je nadimala nada, kao da iz neke daleke zemlje očekujem brodove prepune sreće, ali dan je odmicao, mene je

potpuno napuštala hrabrost; i, posebno u sumrak, lepo sam video da ništa neće doći. Najzad bi se noć spustila i ja bih legao.

Nekakav žalostan sklad vladao je između fizičke prirode i mene. Kako mi se srce stezalo kada bi vetar duvao kroz ključaonice, kada bi ulične svetiljke bacale svetlost na sneg, kada bih čuo kako psi laju na mesec.

Nisam video ništa za šta bih se zakačio, ni svet, ni samoću, ni poeziju, ni nauku, ni bezbožnost, ni religiju; lutao sam između svega toga kao duše koje pakao neće da primi a raj odbacuje. Tada bih prekrstio ruke i gledao na sebe kao na mrtvog čoveka, bio sam samo mumija balsamovana svojim bolom; zla kob, koja me je pritisnula još u mladosti, prostirala se za mene na čitav svet, video sam kako se ispoljava u svim ljudskim akcijama, tako sveobuhvatno kao sunce po zemljinoj površini; ona je za mene postala užasno božanstvo, koje sam obožavao kao što Indijci obožavaju pokretnog kolosa koji im prelazi preko trbuha; nalazio sam zadovoljstvo u svom jadu, nisam se više upinjao da iz njega izađem, čak sam uživao u njemu, sa očajničkom radošću bolesnika koji pozleđuje svoju ranu i smeje se kad ugleda krv na noktima.

Omrzuo sam život, omrznuo ljude, obuzimao me neki bezimeni bes. U srcu sam imao čitave riznice nežnosti, a postao sam svirepiji od tigrova; hteo sam da uništim čitav svemir i da usnim sa njim u beskrajnom ništavilu; ah, da mi je bilo da se probudim od svetlosti gradova zahvaćenih požarom! Hteo sam da čujem pucanje kostiju koje plamen proždire, da se prebacujem preko reka punih leševa, da u trku gazim preko povijenih leđa naroda i mrvim ih pod kopitama moga konja, da budem Džingis-kan, Tamerlan, Neron, da svet zadrhti kad samo skupim obrve.

Ukoliko sam se nekada više zanosio i blistao, utoliko sam se sada više zatvarao i povlačio u sebe. Već sam odavno sasušio svoje srce, ništa novo nije više u njega ulazilo, bilo je prazno kao grobovi u kojima su mrtvaci odavno istruleli. Omrznuo sam sunce, šum reka, pogled na šumu ulivao mi je dosadu, ništa mi se nije činilo tako glupo kao polja; sve se pomračilo i suzilo, živeo sam u stalnom sumraku.

Ponekad sam se pitao da li se ne varam; bacio bih pogled na svoju mladost, na svoju budućnost, ali kakva žalosna mladost, kakva prazna budućnost!

Kada bih pozeleo da izađem iz onog prizora koji mi je pružala sopstvena beda i pogledam svet, u njemu sam mogao da vidim samo urlike, viku, suze, trzavice, jednu te istu komediju koja se stalno ponavlja sa istim glumcima; a postoje ljudi, govorio sam sebi, koji sve to proučavaju i svakog se jutra ponovo laćaju posla. Samo me je neka velika ljubav mogla izvući iz toga, ali sam na to gledao kao nešto što nije od ovoga sveta, i gorko sam se kajao zbog nekadašnjih snova o sreći.

Tada mi se smrt učinila lepa. Uvek sam je voleo, još kao dete priželjkivao sam je samo zato da bih se s njom upoznao, da bih saznao šta ima u grobu i kakav se san sniva u njemu; sećam se da sam često grebao bakarnu rđu sa marjaša da bih se otrovao, pokušavao da progutam čiode, prilazio tavanskom otvoru kako bih se bacio na ulicu... Kad pomislim da skoro sva deca čine isto, da

u svojim igrama traže kako će izvršiti samoubistvo, zar ne moram doći do zaključka da čovek, ma šta govorio, nezasitom ljubavlju voli smrt? On joj daje sve što stvara, iz nje izlazi i njoj se vraća, dokle god živi razmišlja o njoj, u svom telu nosi njenu klicu, a u srcu želju.

Tako je prijatno zamišljati da više ne postojimo! Na svakom groblju vlada mir! Tu, dok opruženi i umotani u pokrov ležimo s rukama prekrštenim na grudima, stoleća prolaze i ne probude nas ni onoliko koliko nas probudi povetarac što pređe preko trave. Koliko sam puta posmatrao, u kapelama katedrala, one dugačke kamene prilike što leže na grobnicama!

Njihov je mir tako dubok da nam život na zemlji ne pruža ništa slično; na njihovim hladnim usnama kao da lebdi osmeh koji dopire sa dna groba, reklo bi se da spavaju, da se naslađuju smrću. Ne morati više plakati, ne osećati više onu klonulost kada nam se čini da se sve ruši kao neka crvotočna skela, to je sreća nad srećama, radost bez sutrašnjice, san bez buđenja. A osim toga, možda odlazimo u neki lepši svet, s onu stranu zvezda, gde se živi životom svetlosti i mirisa; možda smo tamo nešto slično mirisu ruža i svežini livada! O, ne, ne, više volim da verujem da smo zaista sasvim mrtvi, da ništa ne izlazi iz kovčega; i, ako čovek treba još nešto da oseća, neka to bude njegovo sopstveno ništavilo, neka se smrt naslađuje sama sobom i neka se sebi divi; a što se života tiče, samo toliko koliko da osetimo da nas više nema. I peo sam se na vrh kula, nadnosio nad ponor, čekao da me zahvati vrtoglavica, obuzimala me neshvatljiva želja da se bacim, da poletim kroz vazduh, da me vetar razveje, gledao sam vrh noža, cev pištolja; pritiskivao ih na čelo, navikavao se na dodir hladne cevi i oštrog vrha; ponekad sam gledao rabadzijska kola kako skreću za ugao ulice i širokim točkovima sabijaju prašinu na kaldrmi, mislio sam kako bi moju glavu isto tako dobro smrvili dok konji polako odmiču dalje. Ali ne bih hteo da budem sahranjen, mrvački kovčeg me užasava; više bih voleo da me spuste na postelju od suvog lišća, duboko u šumi, i da mog tela malo-pomalo nestaje u kljunovima ptica i pljuskovima kiše.

Jednoga dana, u Parizu, dugo sam stajao na mostu Pon-nef; bila je zima, Sena je valjala sante leda, ogromni okrugli komadi polako su klizili niz vodu i drobili se pod svodovima mosta; reka je bila zelenkasta, i mislio sam na sve one koji su tu dolazili da oduzmu sebi život. Koliko je ljudi prošlo preko mosta na kome ja sad stojim, i uzdignute glave trčalo svojim ljubavima ili svojim poslovima, a jednog dana opet se ovamo vratilo, sporim korakom, podrhtavajući zbog blizine smrti! Primakli bi se ogradi, popeli se na nju, skočili. O, koliko je jada okončano ovde, koliko je sreće ovde započelo! Kako je hladan i vlažan grob! Kako je otvoren za sve nas! Koliko ih ima u njemu! Svi su tu, na dnu, iskeženih lica i modrih udova lagano se kotrljaju, svaki taj ledeni talas nosi ih tako usnule i polako vuče ka moru.

Ponekad bi me starci posmatrali sa zavišću, govorili su mi da sam srećan što sam mlad, da su to najlepše godine, svojim upalim očima divili su se mom belom čelu, sećali se svojih ljubavi i pričali o njima; ali ja sam se često pitao da li je u njihovo doba život bio lepši, i kako nisam u sebi video ništa na čemu bi mi se moglo pozavideti, ja sam njima zavideo na onome za čime žale, jer se u tome

krila sreća koju ja nisam doživeo. Osim toga, bile su to slabosti mladalaštva koje su prosto izazivale sažaljenje! Smejao sam se tiho i gotovo ni zbog čega, kao oni koji se oporavljaju od bolesti. Ponekad bih osetio kako me obuzela nežnost prema mome psu, i ja sam ga vatreno ljubio; ili bih, pak, otvorio ormar kako bih ponovo video neko staro đačko odelo, i sećao se onog dana kada sam ga prvi put obukao, mesta na kojima sam bio u njemu, i gubio se u uspomenama na sve minule godine. Jer svejedno da li su uspomene prijatne, tužne ili vesele, i one najtužnije su za nas još ponajslade; zar se u njima nije sazeo čitav beskraj? Ponekad čovek decenijama sanjari o nekom času koji se više neće vratiti, koji je prošao, koji je zauvek utonuo u nepovrat, i za koji bismo dali čitavu svoju budućnost.

Ali te uspomene su buktinje koje ovde-onde svetle u ogromnoj mračnoj dvorani, onesijaju u pomrčini; čovek vidi samo ono što te buktinje obasjavaju, ono što je kraj njih blistavo je, dok je sve ostalo još crnje, još više obavijeno senkom i jadom.

Pre nego što krenem dalje, ispričaću vam ovo:

Ne sećam se više dobro koje je to godine bilo, ali se desilo za vreme jednog raspusta, probudio sam se dobro raspoložen i pogledao kroz prozor. Dan je nastajao, potpuno beo mesec dizao se na nebu; u usecima između brežuljaka siva i ružičasta isparenja pušila su se i lagano gubila u vazduhu; kokoši u živinarniku su kokodakale. Čuo sam kako iza kuće, putem koji vodi u polje, prolaze seoska kola čiji su točkovi škripali po kolotečini, kosači su išli na rad; po živici popala rosa blistala je na suncu, osećao se miris vode i trave.

Izašao sam i otišao u N...; trebalo je preći tri milje i ja se uputih sam, bez štapa, bez psa. Prvo sam koraćao puteljcima koji vijugaju između žita, prošao sam ispod jabuka, kraj živica; nisam mislio ni o čemu, slušao sam bat svojih koraka, ritam mojih pokreta uljuljkivao mi je misao. Bio sam slobodan, miran i spokojan, bilo je toplo; s vremena na vreme bih zastao, u slepoočnicama mi je udaralo, cvrčak bi zapevao u strnjici i ja bih ponovo hodao dalje. Prošao sam kroz jedan zaselak u kome nije bilo nikoga, u dvorištima je vladao mir, bila je, čini mi se, nedelja; krave su, ležeći na travi u senci drveća, spokojno preživale i mrdale ušima kako bi oterale mušice. Sećam se da sam išao putem kraj koga je neki potok tekao preko šljunka, zeleni gušteri i zlatokrili insekti polako su se peli uz ivicu tog puta koji je bio duboko usečen i sav pokriven lišćem.

A onda sam se obreo na jednoj visoravni, na pokošenoj livadi; prema mnom je bilo more, bilo je sasvim plavo, sunce je po njemu prosipalo obilje blistavog biserja, plamene brazde pružale su se preko talasa; između svetloplavog neba i nešto tamnijeg mora horizont se žario, buktao; svod je počinjao iznad moje glave

i spuštao se iza talasa koji su se dizali prema njemu i činili kao neki krug nevidljivog beskraj. Legao sam u jednu brazdu i gledao u nebo, utonuo sam u posmatranje njegove lepote.

Stršnjište je u suštini bilo njiva, slušao sam prepelice koje su kružile oko mene i sletale na grude zemlje; more je bilo mirno i šumilo je pre kao neki uzdah nego kao glas; izgledalo je da i samo sunce ima svoj zvuk, ono je sve plavilo, njegovi zraci su mi pekli udove, njegovu toplotu zemlja je odbijala ka meni, sav sam bio utonuo u njegovu svetlost, zatvarao sam oči, pa ipak sam je i dalje video. Miris talasa dopirao je do mene sa zadahomokreke i morske trave; ponekad mi se činilo da se zaustavljaju ili da bešumno umiru na obali ukrašenoj ogrlicama morske pene, nalik na usnu čiji je poljubac nečujan. A onda, u zatišju između dva talasa, dok je nabujali Okean ćutao, slušao sam za trenutak pućpurikanje prepelica, zatim bi šum talasa opet počinjao, a za njim cvrkut ptica.

Trčeci sam se spustio na obalu mora, preko izlokanih obronaka koje sam preskakao sigurnom nogom; oholo sam dizao glavu, ponosno udisao svež povetarac koji mi je sušio oznojenu kosu; duh Božji me je ispunjavao, osećao sam kako mi se srce nadima, nekim čudnim nagonom obožavao sam nešto, hteo sam da me sunčana svetlost upije i da nestanem u tom beskrajnom plavetnilu zajedno sa mirisom koji se dizao s površine voda; i tada me obuze neka luda radost i počeh da koračam kao da je nebo svu svoju sreću izlilo u moju dušu. Kako je na tom mestu okomito stenje istureno napred, čitava je obala iščezla, i ja sam video samo more. Talasi su se peli uz liticu sve do mojih nogu, penušali se po stenju kraj same vode, ritmično udarali o njega, obuhvatali ga kao vodene ruke i prozračni stolnjaci, i ponovo padali obasjani plavom bojom; vetar je podizao sitne kapljice oko mene i nabirao barice vode zaostale u šupljinama stena, okreka se ljuljala, još ustalasana kretanjem talasa koji ju je naneo; s vremena na vreme, snažno razmahujući krilima, proleteo bi galeb i peo se do vrha stenovite obale. Ukoliko se more povlačilo, i njegov se šum udaljavao kao neki pripev koji izdiše, obala se primicala meni, a na pesku su ostajale duboke brazde koje je usekao val. I tada sam shvatio svu sreću stvaranja i svu radost koju je Bog uneo u nju radi čoveka; priroda mi se učinila lepa kao potpuna harmonija, koja se samo u ekstazi može razumeti; nešto nežno kao ljubav i čisto kao molitva diže se radi mene iz dubine horizonta, kotrlja se sa vrha iskidanih litica, sa nebeskih visina; od buke Okeana, od dnevne svetlosti načinilo se nešto izuzetno što sam prisvojio kao neki svoj nebeski posed, tu sam osećao da živim srećan i velik kao orao koji gleda sunce i uzleće u njegove zrake.

Tada mi se sve na zemlji činilo lepo, nisam na njoj više video ni nesklad niti išta loše; sve sam voleo, čak i kamenje koje mi je zamaralo noge, čak i tvrdo stenje o koje sam se opirao rukama, čak i tu neosetljivu prirodu za koju sam mislio da me razume i voli, i sanjario sam o tome kako je prijatno pevati uveče, klečeći, pobožne pesme pred nekom madonom koja blista pri sjaju svećnjaka, i voleti devicu Mariju koja se u jednom kutu neba pojavljuje mornarima držeći u naručju milo dete Isusa.

A onda je svemu bio kraj; vrlo brzo sam se setio da živim, pribrao sam se i nastavio da koračam, osećajući da me se prokletstvo opet dotaklo, da se vraćam ljudskom rodu; život mi se vraćao s osećanjem patnje, kao što se vraća smrznutim udovima, i isto onako kao što sam bio obuzet neshvatljivom srećom, pao sam u neku bezimenu klonulost duha i krenuo u N...

Predveče sam se vratio kući, prolazio sam istim putevima, video na pesku tragove mojih nogu i u travi mesto na kome sam ležao, učinilo mi se da je to bio san. Ima dana u kojima čovek živi dvostrukim životom, drugi je život samo sećanje na prvi, i ja sam često zastajao pred nekim žbunom, nekim drvetom, ili ukraj puta, kao da se na tom mestu toga jutra u mom životu zbio neki događaj.

Kad sam stigao kući bio je već skoro mrak, kapije su bile pozatvarane i psi su počeli da laju.

Maštanja o sladostrašću i ljubavi, koja su me saletala u mojoj petnaestoj godini, ponovo su me obuzela u osamnaestoj. Ako ste išta razumeli od ovog što je napred rečeno, morali biste znati da sam u to doba još bio nevin i da još nikog nisam voleo: što se tiče lepota strasti i njihovih zvonkih glasova, pesnici su mi pružali dovoljno tema za moja sanjarenja; a što se tiče čulne naslade, onih telesnih uživanja za kojima mladići žude, ja sam u svom srcu neprestano gajio želju, na sve moguće načine - voljno nadražujući svoj duh; kao što ljubavnici žele da do kraja iscrpu svoju ljubav neprestano joj se predajući, i da je se otresu stalno misleći o njoj, činilo mi se da će i moja misao najzad iscrpsti ovaj predmet, sama od sebe, i čak da će iskušenje presušiti tako što ću se stalno napajati njime. Ali vraćajući se neprestano na onu tačku sa koje sam pošao, ja sam se vrteo u bezizlaznom krugu, uzalud sam udarao glavom u njega, želeći da izađem na šira prostranstva; noću sam nesumnjivo sanjao najlepše stvari o kojima se može sanjati, jer mi je ujutru srce bilo puno osmeha i divnih zakletvi; buđenje me uvek žalostilo i s nestrpljenjem sam očekivao kada će se san vratiti, ne bi li mi ponovo pružio one drhtaje na koje sam po čitav dan mislio, koje sam svakog časa mogao doživeti, što je zavisilo samo od mene, a pred kojima sam osećao kao neki pobožan strah.

Tada sam zaista osetio kako demon puti živi u svakom mišiću moga tela, kako struji mojom krvlju; mene obuze sažaljenje prema onom bezazlenom dobu kada sam drhtao pred pogledima žena, ili me nesvestica hvatala pred slikama ili statuama; želeo sam da živim, da se naslađujem, da volim, nejasno sam osećao kako se primiče moje zrelo doba, isto onako kao što nam prvih sunčanih dana vetrovi donose letnje vrućine, mada još nema ni trave, ni lišća, ni ruža. Šta da se radi? Koga bih mogao da volim? A ko bi mene? Koja bi velika dama pozelela mene? Koja bi me nadzemaljska lepota stisnula u zagrljaj? Ko bi mogao da opišesve žalosne šetnje u koje idemo duž potoka, sve uzdahe što se iz srca prepunih tuge dižu ka zvezdama za toplih noći, dok nam nešto pritiska grudi.

Maštati o ljubavi znači snevati sve, to je beskrajnost u sreći, tajanstvenost u uživanju.

S kakvim žarom vas pogled proždire, s kakvom snagom je ustremljen na vaše glave, o lepe žene pobednice! Ljupkošću i zavođenjem odiše svaki vaš

pokret, nabori vaših haljina šušte tako da nas to potresa do dna bića, a sa površine vašeg tela zrači nešto što nas ubija i očarava.

Već tada je za mene počela da postoji jedna reč koja mi se učinila najlepša u ljudskom govoru: preljuba. Neka izuzetna slast nejasno lebdi nad njom. Naročita čarolija natapa je mirisima; sve priče koje čovek priča, sve knjige koje čita, sve pokrete koje čini, sve govori samo o tome i većito to objašnjava srcu mladog čoveka; on se tu do mile volje napaja, tu nalazi uzvišenu poeziju u kojoj je pomešano prokletstvo i sladostrašće.

Kad grane proleće, kada jorgovan počne da cveta a ptice da pevaju u prvom lišću, osećao sam kako mi srce obuzima želja da volim, da sav utonem u ljubav, da me sveg obujmi neko slatko i veliko osećanje, i da nekako sam sebe ponovo saznam u svetlosti i mirisima. Još uvek svake godine, po nekoliko sati, ja se iznova osećam nekako devičanski čist, te se i ja rascvetavam kao pupoljci; ali radosti ne cvetaju ponovo sa ružama, i sada u mom srcu nema zelenila više nego na nekom velikom drumu gde žega zamara oči i prašina se diže u kovitlac.

Pa ipak, spreman da vam ispričam ovo što sledi; u trenutku kad hoću da se vratim toj uspomeni, ja drhtim i kolebam se; kao da ću ponovo videti svoju nekadašnju ljubavnicu; potištenog srca čovek zastaje na svakom stepeniku njene kuće, strepi da će je ponovo videti, a strah ga je da je neće zateći. Isto se događa i sa nekim mislima s kojima je čovek dugo živeo; hteo bi da ih se zauvek otrese, a one, međutim, struje u njemu kao sam život, srce u njima živi kao u svojoj prirodnoj atmosferi.

Rekao sam vam da sam voleo sunce; onih dana kada sija u mojoj je duši još do nedavno bilo nečeg od one vedrine blistavih horizonata i nebeskih visina. Bilo je to dakle leti... ah, ne bi trebalo da pero napiše sve ovo... Bila je vrućina, ja izađoh, niko u kući nije primetio da sam izašao; na ulicama je bilo malo sveta, kaldrma je bila suva, s vremena na vreme iz zemlje je jara udarala u glavu, od zidova se odbijala vrešina, i kao da je u senci peklo jače nego na suncu. Na uglu ulice, kraj gomila đubreta, rojevi muva zujali su na suncu i kružili kao veliki zlatan točak; uglovi krovova oštro su se izdvajali u pravim linijama naplavom nebu, kamenje je bilo crno, na zvonnicima nije bilo ptica.

Hodao sam tražeći odmora, žudeći za povetarcem, za nečim što bi moglo da me odnese u vihoru.

Izašao sam iz predgrađa, našao sam se iza voćnjaka, na putevima koji nisu ni prave ulice ni staze; tu i tamo, kroz lišće drveća, probijala se jarka sunčeva svetlost, u gustoj senci vlati trave su bile uspravne, sa šiljatog kamenja odbijali su se zraci, prašina je škripala pod nogama, čitava je priroda ujedala, i najzad se sunce sakrilo; pojavio se veliki oblak, kao da će se dići oluja; nemir koji sam

do tada osećao izmenio je svoju prirodu, nisam više bio tako razdražen, već ošamućen; to nije više bilo kidanje, već gušenje.

Legao sam na zemlju, potrbuške, na mesto gde mi se činilo da ima najviše hlada, tišine i tame, na mesto koje je trebalo da me najbolje zakloni, i tu, dahćući, prepustio sam svoje srce najrazbludnijim željama. Oblaci su bili teški i tromi, pritiskali su me i gnječili baš kao što grudi pritiskuju druge grudi; osećao sam potrebu za čulnom nasladom, mirisnijom od paviti i vrelijom od sunca na zidovima oko vrtova. O, zašto nisam mogao da nešto stegnem u zagrljaj, da ga gušim svojom toplotom, ili da se sam udvojim, da volim to drugo biće i da se s njim slijem u jedno. To nije više bila želja za nekim maglovitim idealom, niti prizivanje nekog lepog, minulog sna, već se moja strast, kao reka bez korita, izlivala na sve strane kao pomaman gorski potok, plavila mi je srce, te je u njemu sve ječalo, bučnije i vrtložnije nego bujice u planinama.

Otišao sam na obalu reke, uvek sam voleo vodu i blago kretanje talasa koji se sustižu; reka je bila mirna, beli lokvanji su podrhtavali uz žuborenje matice, talasi su se lagano valjali, širili se i prelivali jedni preko drugih; u sredini su sa ostrvca u vodu padali bokori zelenila, obala kao da se smejala, čulo se samo romorenje talasa.

Na tom mestu bilo je nekoliko velikih stabala, razgalila me svežina pored vode i svežina hladovine, osetih kako se osmehujem. Kao što Muza koja je u nama širi nozdrve i upija lepe zvuke, sve se u meni širilo da bi upilo ovu sveopštu radost; posmatrajući oblake koji su se valjali na nebu, travu na obali, baršunastu i požutelu od sunca, slušajući žubor vode i treperenje vrhova drveća koji su podrhtavali mada nije bilo vetra, sâm, uzbuđen i spokojan u isti mah, osetih kako malaksavam od sladostrašća pod težinom ove umiljate prirode i počeh da prizivam ljubav. Usne su mi drhtale, nudile se, kao da sam osetio dah drugih usta, ruke su mi tražile da nešto dodirnu, oči su se trudile da otkriju, u prevojima svakog talasa, u obrisima nabujalih oblaka, bilo kakav oblik, uživanje, otkrovenje; želja je navirala na svaku moju poru, srce mi je bilo nežno i puno uzdržane harmonije, a kosa mi je lepršala oko glave, milovala mi lice, uživao sam udišući njen miris, pa se pružih na mahovinu ispod drveća, hteo sam da me ispuni još veća čežnja; obuzimala me želja da se ugušim ispod ruža, da se skrham pod poljupcima, da budem cvet koji se njiše na vetru, obala koju reka zapljuskuje, zemlja koju sunce oploduje.

Trava je bila meka pod nogama i ja sam hodao po njoj; svaki korak mi je pričinjavao novo zadovoljstvo. Livade u daljini bile su pune životinja, konja, ždrebadi; kroz vazduh se razlegalo rzanje i galopiranje, zemljište se blago spuštalo i dizalo u širokim talasima sa brežuljaka, reka je vijugala, iščezavala iza ostrva, zatim se pojavljivala između trave i trske.

Sve je to bilo veoma lepo, izgledalo je srećno, pridržavalo se svog zakona, svog toka; samo sam ja bio bolestan i, pun želja, mučio se kao u agoniji.

Odjednom sam pobegao, vratio sam se u grad, prešao preko mostova; išao sam ulicama, trgovima; žene su prolazile pored mene, išle su brzo, sve su bile čudesno lepe; nikada nisam tako gledao u njihove blistave oči, niti u njihov hod

lak kao u koze; vojvotkinje naslonjene na vrata svojih kočija, ukrašenih grbovima, kao da su mi se osmehivale, pozivale me na ljubav na svili; cw, bu sa svojih visokih balkona, dame, ogrnute šalovima, nagingjale su se da me vide, i gledale me kao da mi govore: voli nas, voli nas!

U svakom njihovom stavu, u očima, čak i u njihovoj nepomičnosti, sve su me volele, lepo sam to video. Osim toga, žena je bila svuda, laktom sam je dodirivao, doticao je se, udisao je, vazduh je bio pun njenog mirisa; video sam njen vrat ispod šala koji ju je obavijao, kao i perje na šeširu koje se njiše pri svakom njenom koraku; potpetica joj je podizala haljinu dok je koračala ispred mene. Kad sam prolazio pored nje, ruka u rukavici joj se pokretala. Ni ovu ni onu, ne jednu više, a drugu manje, već sve i svaku, u beskrajnoj raznovrsnosti njihovih oblika i želje koja tome odgovara; uzalud su bile odevene, ja sam ih odmah ukrašavao prekrasnom nagotom koja mi je izlazila pred oči; prolazeći pored njih, odnosio sam sa sobom što sam više mogao razbludnih misli, mirisa zbog kojih sve volimo, dodira koji draže, oblika koji privlače.

Dobro sam znao kuda idem, bila je to jedna kuća u nekoj uličici kojom sam često prolazio da bih osetio kako mi srce bije; imala je zelene kapke, pelo se uz tri stepenika, o, sve sam to znao napamet, često sam to gledao skrećući sa svog puta samo da bih video zatvorene prozore. Najzad, posle hodanja koje je trajalo čitav vek, uđoh u tu ulicu, činilo mi se da ću se ugušiti; niko nije prolazio, ja sam se primicao, primicao; još osećam dodir vrata koja sam gurnuo ramenom, ona popustiše; uplašio sam se da nisu zalemljena za zid, ali ne, okretala su se na šarkama, lako, bez ikakvog šuma.

Popeo sam se uz stepenište, bilo je mračno, stepenice izlizane, klimale su se pod nogama; neprestano sam se peo, ništa se nije videlo, bio sam ošamućen, niko me nije oslovio, nisam više disao. Najzad uđoh u jednu sobu, učinila mi se prostrana, zbog tame koja je u njoj vladala; prozori su bili otvoreni, ali velike žute zavese koje su padale do poda zaklanjale su svetlost, odaja je bila obojena bledezlatnim odsjajem. U dnu, kraj prozora s desne strane, sedela je jedna žena. Biće da me nije čula, jer se nije okrenula kad sam ušao; ostao sam da stojim, posmatrajući je.

Na sebi je imala belu haljinu sa kratkim rukavima, laktom se oslonila na ivicu prozora, jedna joj je ruka bila kraj usta, i reklo bi se da na tlu gleda nešto neodređeno i nerazgovetno; njena crna kosa, zaglađena i upletena na slepoočnicama, preivala se kao gavranova krila; glavu je malo nagnula, nekoliko pramenova pozadi izvuklo se od ostale kose i uvijalo se na vratu, veliki zlatan posuvraćeni češalj bio je ukrašen zrnima crvenog koralala.

Kad me je primetila, ona vrisnu i jednim skokom ustade. Osetio sam kako me ošinula blistavim pogledom svojih krupnih očiju; kad sam uspeo da podignem čelo koje sam oborio pod težinom njenog pogleda, ugledao sam lice izvanredne lepote: sa temena, razdeljkom kose išla je ista prava linija, prolazila između velikih, izvijenih obrva, preko njenog orlovskog nosa, na nozdrve, drhtave i raširene, kao u antičkih kameja, sekla po sredini njenu toplu usnu, blago osenčenu svetlim maljama, a onda vrat, pun, beo, okrugao; kroz tanku odeću nazirao sam oblik njenih grudi koje su se dizale i spuštale pri disanju,

stajala je tako preda mnom, tačno naspram mene, sva u svetlosti sunca koja je prodirala kroz žutu zavesu i još više isticala ovu belu haljinu i crnpu rastu glavu.

Najzad ona poče da se smeje, prosto iz sažaljenja i nežnosti, pa sam joj prišao. Ne znam šta je stavila u kosu, ali je mirisala, i ja osetih da mi je srce mekše i slabije nego breskva koja se topi u ustima.

Ona mi reče:

- Šta vam je? Hodite!

I sede na dugačku sofu, prekrivenu sivom pamučnom tkaninom, koja je stajala uza zid; seo sam kraj nje, ona mi uze ruku, njena je bila topla, dugo smo tako sedeli i ćutali.

Nikada do tada nisam video ženu tako izbliza, sva njena lepota obavijala me, njena ruka dodirivala je moju, nabori njene haljine padali su na moje noge, toplina njene butine pekla me, tim dodirom osećao sam talasanje njenog tela, posmatrao obla ramena i plave žilice na njenim slepoočnicama. Ona mi reče:

- Pa?- Pa, ponovih ja veselo, u želji da stresem tu čaroliju koja me omamljivala.

Ali tu sam zastao. Posmatrao sam je i sav sam bio zaokupljen time. Ne govoreći mi ništa, obuhvatila me rukom i privukla u nemi zagrljaj. Tada sam je obgrlio obema rukama i priljubio usta na njeno rame, tu sam sa nasladom iskusio svoj prvi ljubavni poljubac, tu sam se naslađivao onim što je dugo bila moja mladalačka čežnja, kao pronađenim sladostrašćem svih mojih snova, a onda zabacio glavu unazad da bih joj bolje video lice; oči su joj blistale, pržile me, njen pogled me obuhvatao više nego ruke, tonuo sam u njene oči i naši su se prsti isprepleli; njeni su bili dugi, tanki, živo i nežno su se pokretali u mojoj ruci, mogao sam i najmanjim naporom da ih zdrobim; stezao sam ih samo da bi ih što jače osetio.

Sada se više ne sećam šta mi je rekla, ni šta sam joj odgovorio, dugo sam ostao tako izgubljen, kao da lebdim, uljuljkivan damarima moga srca; iz časa u čas moja opijenost je bila sve veća, u svakom trenutku je još nešto ulazilo u moju dušu, čitavo mi je telo podrhtavalo od nestrpljenja, želje, radosti; a međutim, bio sam ozbiljan, više sumoran nego radostan, zamišljen, kao utonuo u nešto božansko i uzvišeno. Rukom mi je pritiskala glavu na svoje srce, ali blago, kao da se boji da je ne zgnječi.

Jednim pokretom ramena smakla je rukav, haljina joj se otvorila; na sebi nije imala mider, košulja joj je bila duboko izrezana. Bilo je to jedno od onih blistavih grla na kojima bi čovek hteo da umre ugušen ljubavlju. Sedeći mi na krilu, držala se naivno kao dete koje sanjari, crte njenog lepog profila bile su kao isklesane; prevoj pazuha bio je prekrasno izvijen kao da se rame osmehuje; njena bela leđa malo su se povijala kao od umora, a ivica njene smaknute haljine ležala je u širokim naborima na podu; gledala je ka nebu i kroz zube pevušila neki tužan i čežnjiv pripev.

Dodirnuo sam njen češalj, izvukao ga, njena kosa rasula se kao talasi, a dugi crni pramenovi lepršali su padajući na njena bedra. Prešao sam šakom

preko kose, onda je zavukao u nju, zatim ispod nje, da bih na kraju zario lice u nju. Duša mi se kidala. Čas sam nalazio zadovoljstvo da je na potiljku razdelim i prebacim napred, tako da joj prekrije grudi; čas bih je skupljao i teglio je da bih video njenu glavu zabačenu unazad, a grlo istureno napred; ona se nije opirala, kao da je mrtva.

Odjednom se otrgla od mene, izvukla noge iz haljine i skočila na krevet hitro kao mačka, dušek se ugnuo pod njenim nogama, krevet zaškripao, razgrnula je malo zavese nakrevetu i legla, pružila mi ruke, zagrlila me. O, činilo se da su i sami čaršavi još topli od ljubavnih milovanja koja su se tu odigrala.

Njena meka i vlažna ruka klizila je po mom telu, ljubila mi je lice, usta, oči, gubio sam svest od sveg tog plahovitog milovanja; zatim se ispružila na leđa i uzdisala; napola je zatvarala oči i gledala me s nekom razbludnom ironijom, oslanjala se na lakat, obrtala se na trbuh, dizala stopala uvis, bila je sva dražesna i umiljata, puna prefinjenih i čežnjivih pokreta; na kraju, podajući mi se do samozaborava, pogledala je naviše i uzdahnula tako duboko da joj se čitavo telo izvilo... Njena topla ustreptala koža pružala se poda mnom i podrhtavala; osećao sam da sam od glave do pete obuzet sladostrašćem; usta su mi se upila u njena, prsti su nam se pomešali, poneseni istim drhtajem, spleteni u istom zagrljaju, udisao sam miris njene kose i dah sa njenih usana i osećao kako slatko umirem. Još neko vreme ostao sam tako, zanesen, uživajući u kucanju moga srca i poslednjim trzajima uzbuđenih živaca, a onda mi se učini da se sve gasi i iščezava.

Ali ona, ona nije više izustila ni reč; bila je nepomična kao statua, crna i gusta kosa uokviravala joj je blede lice, a njene gipke ruke mlitavo su ležale opružene; s vremena na vreme kolena i bedra su joj se tresla u grču; na njenim grudima još je bilo crveno mesto gde sam je ljubio, hrapav i tužan zvuk otimao joj se iz grla kao kad se čovek uspavljuje pošto je dugo plakao i jecao. Odjednom sam čuo kako izgovara: „Ako bih, prepustivši se svojim čulima, postala majka”, sad se više ne sećam šta je dalje sledilo, prebacila je nogu preko noge i počela da se njiše s jedne strane na drugu, kao da se nalazi na ljujašci.

Provukla je prste kroz moju kosu, igrajući se kao s nekim detetom, i upitala me da li sam imao ljubavnicu; rekao sam joj da jesam i dodao da je bila lepa i udata. Postavila mi je još neka pitanja: kako se zovem, kako živim, o mojoj porodici.

- A ti, rekoh joj, jesi li volela?

- Volela? Ne!

I ona prsnu u izveštačen smeh koji me zbunio.

Još me upitala da li je moja ljubavnica lepa, a onda je, posle izvesnog ćutanja nastavila:

- O, koliko te ona mora voleti! Reci mi kako se zoveš, reci, kako se zoveš?

Na to sam i ja hteo da saznam njeno ime.

- Marija, odgovori ona, ali sam imala i drugo ime, kod kuće me nisu tako zvali. A onda, ne znam više ništa, sve je to prošlo, sve je tako davno bilo! Pa ipak ima izvesnih stvari koje ponovo vidim kao da su se juče desile! Njenu sobu, na primer; vidim prekrivač na postelji, izlizan u sredini, krevet od mahagonija sa ukrasima od bakra i zavese od crvenog moarea; pucale su pod prstima, i rese su bile pohabane. Na kaminu dve vaze sa veštačkim cvećem; između njih sat, čiji je brojčanik bio postavljen na četiri stubića od alabastera. Ovde-onda, okačen o klin na zidu, neki stari bakrorez u okviru od crnog drveta predstavljao je kupačice, berače grožđa i ribare.

A ona, ona! Ponekad mi se vrati uspomena na nju, tako živa, tako tačna, da mi sve pojedinosti njenog lica ponovo izađu pred oči, sa onom neobičnom vernošću pamćenja koju nam samo snovi mogu dati, kada svoje stare prijatelje, umrle pre mnogo godina, opet vidimo u istoj onoj odeći, kad čujemo zvuk njihovog glasa, i prestravimo se od toga. Dobro se sećam da je na donjoj usni, s leve strane, imala jedan mladež koji se pojavljivao u naboru kože kad se osmehivala; ona čak nije više bila sveža, i usta su joj se u uglu nekako gorko i umorno stezala.

Kad sam hteo da pođem, ona mi reče zbogom.

- Hoću li vas opet videti?

- Možda!

I ja izađoh, vazduh me osvežio, bio sam se sav izmenio, činilo mi se da na mom licu mora da se vidi kako nisam više isti čovek, koraćao sam lako, ponosno, zadovoljan, slobodan, nisam više imao ni šta da naučim, ni šta da osetim, niti šta da poželim u životu. Vratio sam se kući, čitava večnost je prošla otkako sam izašao; popeo sam se u svoju sobu i seo na krevet, satrven od čitavog tog dana koji me je pritiskao neizrecivom težinom. Bilo je možda sedam sati uveče, sunce je zalazilo, nebo je gorelo, a vidik je sav crven plamsao iznad krovova kuća; bašta, već u senci, bila je puna tuge, žuti i narandžasti krugovi vrteli su se u uglovima zidova, spuštali se i dizali u žbunju, zemlja je bila suva i siva; na ulici je nekoliko ljudi iz naroda, držeći žene ispod ruke, pevalo u hodu i išlo prema trošarini.

Misao mi se stalno vraćala na ono što sam učinio, i obuze me neobjašnjiva tuga, ispuni me neko gađenje, bio sam prezasićen, slomljen. „Ali još koliko jutros, govorio sam sebi, nije bilo ovako, bio sam svežiji, srećniji, od čega to zavisi?” I u mislima sam ponovo prolazio svim ulicama kojima sam išao, ponovo video žene koje sam sreo, sve staze kojima sam prošao, vraćao se kod Marije i zadržavao se na svakoj sitnici svojih uspomena, cedio sam svoje pamćenje kako bi mi pružilo što više pojedinosti. Čitavo mi je veče prošlo u tome; noć se spustila i ostao sam prikovan, kao neki starac, za tu divnu misao, osećao sam da se tako nešto nikada više neće ponoviti, da druge ljubavi mogu doći, ali da neće više ličiti na ovu, taj prvi miris sam udahnuo, taj zvuk je odleteo, žudeo sam za svojom željom i žalio za svojom radošću.

Kada sam ispitao svoj raniji i sadašnji život, to iščekivanje u proteklim danima i zamor koji me je pritisnuo, onda više nisam znao u kom se kutu moga

bića nalazi moje srce, da li sanjarim ili se nečeg poduhvatam, da li me ispunjava odvratnost ili me ispunjava želja, jer me je u isti mah hvatalo gađenje usled prezasićenosti i ispunjavala žarka nada.

Pa to je znači ljubav! Pa zar je samo to - žena! Zašto, o bože moj, i kad smo siti još uvek osećamo glad? Čemu tolike težnje i tolika razočaranja? Zašto je čovekovo srce tako veliko, a život tako mali? Ima dana u kojima mu ni ljubav anđela ne bi bila dovoljna, a sva ovozemaljska milovanja zamore ga za jedan sat.

Ali iščezla iluzija ostavlja u nama svoj vilinski miris, i mi tragamo za njenim tragom svim stazama kojima je bežala; mi volimo da sebi kažemo da se sve ne završava tako brzo, da život tek počinje, da se čitav jedan svet otvara pred nama. Zar čovek zaista raspe tolike uzvišene snove, tolike vatrene želje da bi dospeo dotle? Ja dakle nisam hteo da se odrekнем svega onog lepog što sam iskovao, što sam stvorio za sebe, s ove strane moje izgubljene nevinosti, druge maglovitije oblike, ali lepše, druga sladostrašća, ne tako određena kao želja koja me za njima obuzimala, ali božanska i beskrajna crovvarez. Sa predstavama koje sam stvorio, i koje sam se sada trudio da oživim, mešalo se živo sećanje na poslednje utiske, i kako se sve to slivalo, priviđenje i telo, san i stvarnost, žena koju sam maločas napustio dobila je za mene razmere sinteze, na koju se svodila čitava prošlost, i od koje je poticalo sve u budućnosti. Sam, i tako misleći na nju, još sam je razgledao sa svih strana, da bih u njoj otkrio još nešto, nešto što nisam zapazio, što nisam u prvi mah ispitao; obuzela me je želja da je ponovo vidim; opsedala me, bila je to kao neka kob koja me privlačila, nizbrdica niz koju sam klizio.

O, da lepe noći! Bilo je toplo, stigao sam pred njena vrata sav oznojen, prozor je bio osvetljen; mora da je bila budna; zastao sam, obuzeo me strah, dugo sam stajao ne znajući šta da radim, pun neodređenih strepnji. Onda sam ponovo ušao; ruka mi je po drugi put klizila ogradom njenog stepeništa i okrenula njen ključ.

Bila je sama, kao tog jutra; sedela je na istom mestu, skoro u istom položaju, samo je promenila haljinu; ova je bila crna, ukras od čipke koji je obrubljivao gornji deo, treperio jena njenom belom vratu, put joj je blistala, pri svetlosti sveće lice joj je bilo sablažljivo blede; usta poluotvorena, kosa sva raspletena padala je na ramena, oči su gledale ka nebu, kao da pogledom traži neku iščezlu zvezdu.

Hitro, radosno skočivši, stvorila se kraj mene i stegla me u zagrljaj; tako mora da se noću grle ljubavnici na svojim sastancima, kada se, posle dugog vremena, pogleda uperenog u pomrčinu, vrebajući svaki šušanj lišća, svaku neodređenu priliku koja prođe čistinom, najzad sretnu i zagrle.

Ona mi reče, glasom ustreptalim i blagim u isti mah: - Ah, pa ti me voliš kad si opet došao da me vidiš? Reci, reci, o srce moje, voliš li me?

Ove su reči zvučale oštro i meko, kao najviši tonovi frule.

Spustivši se na kolena, držala me je u zagrljaju i gledala sa nekom sumornom opijenošću; što se mene tiče, ma koliko da sam bio iznenađen ovom tako iznenadnom strašću, ja sam njome bio očaran, ponosan.

Njena haljina od atlasa pucketala je pod mojim prstima kao kad vrcaju varnice; povremeno, pošto bih osetio mekotu tkanine, pod rukom bih osetio prijatnu toplotu njene gole mišice, njena odeća kao da je bila od nje same, odisala je zavodljivošću najraskošnije golotinje.

Htela je pošto-poto da mi sedne u krilo, i opet je počela sa svojim uobičajenim milovanjem, koje se sastojalo u tome da mi zavuče prste u kosu, dok me je netremice gledala, licem u lice, upivši oči u moje. U ovom nepomičnom stavu njena je zenica izgledala kao proširena, iz nje je zračio neki fluid, i ja sam osećao kako on teče u moje srce; svojom privlačnom snagom taj razrogačeni pogled, sličan krugovima koje orao šestareći opisuje, sve više i više me je vezivao za tu strašnu čaroliju.

- Ah, pa ti me znači voliš, poče ona opet, ti me znači voliš kada si eto ponovo došao kod mene, mene radi! Ali šta ti je? Ništa ne govoriš, tužan si! Zar me više nećeš?

Zastala je malo, pa nastavi:

- Kako si lep, anđele moj! Lep si kao dan! Poljubi me, voli me! Jedan poljubac, poljubac, brzo!

Ona se upi u moja usta i poče da guguće kao golubica, dok su joj se grudi nadimale od vazduha koji je iz njih crpela.- Ah, ali noć, zar ne, noć, čitava noć za nas dvoje. Volela bih da imam jednog ljubavnika kao što si ti, ljubavnika mladog i svežeg, koji bi me mnogo voleo, koji bi mislio samo na mene. O, kako bih ga volela!

I od silne želje nju obuze onaj zanos u kome se čoveku čini da bi Bog morao sići sa nebesa.

- Pa zar ga ti nemaš? - rekoh.

- Ko? Ja? Zar nas neko voli, nas? Zar neko misli na nas? Kome je stalo do nas? Pa i ti sam, sutra, zar ćeš se sećati mene? Možda ćeš samo sebi reći; „Gle, juče sam spavao sa jednom devojčurcom”, ali b-r-r-r! La-la-la! (i, podbočivši se rukama, poče da igra, praveći bestidne pokrete). Što lepo igram! Evo pogledaj moj kostim.

Ona otvori svoj ormar i na jednoj dasci ugledah crnu masku i plave trake na dominu; bile su tu i jedne uske pantalone od crne kadife sa zlatnim širitima, okačene o ekser, izbleđeli ostaci prošlog karnevala.

- Jadni moj kostim - reče ona - kako sam često u njemu išla na bal! Baš sam se naigrala ove zime!

Prozor je bio otvoren i plamen sveće podrhtavao je usled vetra; ona ustade i podiže je sa kamina, pa je spusti na noćni ormarić. Kad je došla do kreveta, sela je na postelju i zadubila se u misli, oborivši glavu na grudi. Ni ja ništa nisam govorio, čekao sam, topli miris avgustovskih noći peo se do nas, slušali smo, iz sobe, kako se njiše drveće na bulevaru, zavesa na prozoru je lepršala; čitave

noći besnela je oluja; često sam, pri svetlosti munje, opazio njeno bledo lice, zgrčeno, sa izrazom gorke tuge; oblaci su brzo jurili, mesec, koga su upola skrivali, pojavio bi se s vremena na vreme u nekom uglu čistog neba, okružen crnim oblacima.

Ona se polako svukla, ravnomernim pokretima mašine, i, kad je ostala samo u košulji, prišla mi je, bosonoga na kamenom podu, uzela me za ruku i povelala do svoje postelje; nije me gledala, mislila je na nešto drugo; usne su joj bile rumene i vlažne, nozdrve raširene, oči užarene, i izgledalo je da treperi kad je dotakne misao, kao što se iz zvonkog instrumenta, čak i kad umetnik nije više tu, širi neki tajni miris uspavanih nota.

Tek što je legla, ona izloži preda me, sa gordošću kurtizane, sav blistavi sjaj svoje puti. Video sam njena naga nedra, čvrsta i uvek napeta kao usled nekog uzburkanog romorenja, njen sedefasti trbuh sa udubljenim pupkom, zgodan da čovek na njega položiglavu kao na jastuk od toplog atlasa; imala je divne kukove, prave ženske kukove, čije linije, spuštajući se na okrugle butine, uvek podsećaju, iz profila, na neki tanani i zavodljivi oblik zmije i demona; oči su joj u mraku zaista strašno blistale, a grivna od ćilibara koju je imala na desnoj ruci, zazveketala bi kad god je zakači za ukras na drvetu alkovna. U tim trenucima govorila mi je, držeći moju glavu pritisnutu na svoje srce:

- Anđele ljubavi, milja, sladostrašća, odakle dolaziš? Gde je tvoja majka? Na šta je mislila kada te je začela? Da li je sanjala o snazi afričkih lavova ili o mirisu onog dalekog drveća, tako opojnog da čovek umre kad ga pomiriše? Ništa mi ne kažeš; pogledaj me tim krupnim očima, gledaj me, gledaj me! Tvoja usta, tvoja usta! Na, na, evo ti moja!

A onda je počela da cvokoće zubima kao usled velike hladnoće, i njene razmaknute usne podrhtavale su i ispunjavale vazduh ludim rečima:

- Ah, da znaš kako bih bila ljubomorna na tebe kad bismo se voleli! Najbeznačajnija žena koja bi te pogledala...

I ona krikom završi rečenicu. Povremeno bi me ukrućenim rukama zadržala i sasvim tiho govorila da će umreti.

- O, kako je lepo kada je muškarac mlad! Kad bih ja bila muškarac, sve bi me žene volele, moje bi oči tako jako blistale, bila bih tako lepo odevena! I tebe tvoja ljubavnica voli, zar ne? Htela bih da je upoznam. Gde se sastajete? Kod tebe ili kod nje? Ili u šetnji kad prođeš na konju? Mora da lepo izgledaš na konju! U pozorištu, na izlazu, pridrživajući joj ogrtač? Ili noću u njenom vrtu? To su divni časovi koje provodite zajedno, razgovarajući u paviljonu, zar ne!

Puštao sam je da govori, činilo mi se da mi ovim rečima stvara idealnu ljubavnicu, i ja sam voleo to priviđenje koje se uvlačilo u moj duh i tu svetlucalo hitrije nego vatre litalice u polju.

- Poznajete li se odavno? Reci mi nešto o tome. Šta joj govoriš da bi joj se svideo? Da li je visoka ili niska? Peva li?

Nisam mogao da se uzdržim da joj ne kažem kako se vara, i čak sam joj govorio kakva me je zebnja obuzela kada sam dolazio ovamo, o griži savesti, ili bolje reći o čudnom strahu koji me je posle toga odjednom spopao, i o

iznenadnom preokretu koji me je gonio ka njoj. Kada sam joj iskreno rekao da nikada nisam imao ljubavnicu, da sam je svuda tražio, da sam dugo sanjao o njoj, i najzad, da je ona prva koja je prihvatila moje milovanje, ona mipriđe sva začuđena i, hvatajući me za mišicu kao da sam neka varka koju bi htela da zgrabi, reče mi:

- Je li to istina? Nemoj me lagati. Ti si znači bio nevin, a ja sam ti oduzela nevinost, jadni moj anđele? U tvojim poljupcima zaista je bilo nečeg naivnog; takvi bi bili poljupci dece kada bi ona vodila ljubav. Ali ti me zadivljuješ! Dopadljiv si; što te više gledam, sve te više volim, obraz ti je mek kao breskva, koža ti je tako bela, tvoja lepa kosa je jaka i gusta.

Ah, kako bih te volela kad bi ti to hteo, jer sam samo tebe ovakvog videla; reklo bi se da me gledaš sa dobrotom, a međutim, tvoje me oči sažiču, stalno me obuzima želja da ti priđem i privijem te uza se.

To su bile prve ljubavne reči koje sam čuo u svom životu. Otkud god da potiču, naše ih srce prima podrhtavajući od sreće. Setite se toga! Svoju žeđ za ljubavlju utoljavao sam time do mile volje. O, kako sam se brzo vinuo u to novo nebo.

- Da, da, poljubi me, poljubi me, tvoji me poljupci podmlađuju, govorila je. Volim da osetim tvoj miris, kao miris orlovih nokata u mesecu junu, to je u isti mah osvežavajuće i slatko; a tvoji zubi, daj da ih vidim, belji su nego moji, ja nisam tako lepa kao ti... O, kako je prijatno ovde!

I ona priljubi usne na moj vrat, pa požudnim poljupcima poče da se upija u njega, kao divlja zver u utrobu svoje žrtve.

- Šta je ovo večeras? Prosto si me zapalio, želela bih da pijem i igram pevajući. Da li si ikad pozeleo da si ptica? Leteli bismo zajedno, mora da je veoma prijatno voditi ljubav u vazduhu, vetar nas nosi, oblaci nas okružuju... Nemoj, čuti, pusti da te gledam, da te gledam što duže, kako bih uvek mogla da te se setim!

- Šta će ti to?

- Šta će mi to? - ponovi ona. - Pa da bih te se sećala, da bih mislila na tebe; misliću noću, kad ne spavam, ujutru, kada se probudim, misliću po čitav dan naslonjena na prozor i gledajući prolaznike, ali naročito uveče, kad se više ne vidi, a još nisu upaljene sveće; sećaću se tvoga lica, tvoga tela, tvog lepog tela koji odiše sladostrašćem, i tvog glasa! O, slušaj, molim te, ljubavi moja, dozvoli mi da odsečem malo tvoje kose, staviću je u ovu grivnu, biće uvek uza me.

Ona odmah ustade, ode po makaze i odseče mi sa potiljka pramen kose. Bile su to male šiljate makazice, koje su škripale pokrećući se na zavrtnju. Još i sada osećam na potiljkuhladan čelik i Marijinu ruku.

Dati kosu onome koga voliš i uzeti njegovu to je najlepša stvar među ljubavnicima.

Otkako postoje noći, koliko se lepih ruku proturilo kroz balkone i dalo crne kovrdže! Na čast vam sat sa osmostrukim lancem, prstenje na koje je kosa prilepljena, medaljoni u kojima je raspoređena u obliku trolisne deteline, i sve

one kose koje je oskrnavila prostačka frizerska ruka; ja hoću kosu sasvim jednostavnu i končićem vezanu sa oba kraja, iz straha da ne izgubim ni jednu dlaku; čovek ih odseče sam sa voljene glave, u nekom uzvišenom trenutku, u zanosu prve ljubavi, uoči odlaska. Kosa, taj divni ogrtač žene u najstarija vremena, kada joj se spuštala do peta i prekrivala joj ruke, u doba kada je odlazila s muškarcem idući duž velikih reka i kada su od prvog lahora tek stvorenog sveta podrhtavali vrhovi palmi, grive lavova i kose žena. Ja volim kosu. Koliko sam puta na groblju koje prekopavaju, ili u starim crkvama koje ruše, gledao kosu koja se pojavljuje u razrovanoj zemlji između žutih kostiju i parčadi istrulelog drveta! Često bi sunce na nju bacilo svoj bleđi zrak i ona bi zablistala kao žica zlatne rude; volim da se sećam onih dana kada je ispod te kose, skupljene na beloj koži i namazane mirisavim uljem, neka ruka, sad već sasušena, prolazila i prostirala je po uzglavlju, kada su je neka usta, sada bez desni, ljubila i grickala krajeve grcajući od sreće.

Sa glupavom taštinom pustio sam da mi odseče pramen kose; na svoju sramotu, nisam zatražio pramen njene kose, pa sada, kako nemam ništa od nje: ni jednu rukavicu, ni jedan pojas, pa čak ni tri ružine latice, sasušene i sačuvane u nekoj knjizi, već samo sećanje na ljubav jedne javne žene, ja žalim za tom kosom.

Ponovo je legla pored mene, uvukla se ispod pokrivača sva ustreptala od strasti, cvokotala je i privijala se uz mene kao dete; najzad je zaspala s glavom na mojim grudima.

Kad god bih uzdahnuo, osećao sam težinu te usnule glave koja se podizala na mom srcu. U kakvoj sam prisnoj vezi tada bio sa tim nepoznatim bićem? Ne znajući jedno za drugo sve do toga dana, slučaj nas je sjedinio, bili smo tu u istoj ložnici, spojeni bezimenom snagom; trebalo je da se rastanemo i nikad se više ne vidimo, između atoma koji se vrte i lete u vazduhu dođe do dužih susreta nego na zemlji između dva srca koja se vole; noću, nema sumnje, usamljene želje se bude i snovi počinju da traže jedni druge; ovaj ovde, možda, uzdiše za nekom nepoznatom dušom koja za njim uzdiše na nekoj drugoj hemisferi, pod drugim nebom.

Kakvi li su snovi prolazili ovom glavom? Da li sanja svoju porodicu, svog prvog ljubavnika, svet, ljude, možda bogati život pun izobilja, neku ljubavnu želju? Možda mene? Pogleda uprta u njeno bleđo čelo, uhodio sam njen san i trudio se da po hrapavom zvuku koji je izlazio iz njenih nozdrva otkrijem njegov smisao.

Kiša je padala, slušao sam kako rominja i kako Marija spava; sveće, koje samo što se nisu ugasile, pucketale su na kristalnim tanjirićima svećnjaka. Svitalo je, žuta linija suknu na nebo, pruži se horizontalno, pa sve više i više prelazeći u zlaćane i rumene nijanse, razli po sobi slabu beličastu svetlost koja se prelivala u ljubičasto i još poigravala sa tamom i sa svetlošću sveća na izdisaju, koje su se odražavale u ogledalu.

Kako je Marija ležala tako opružena po meni, jedni delovi njenog tela bili su na svetlosti, drugi u tami; ona se malo pokrenula, glava joj je došla niže od

grudi; desna ruka, ona sa grivnom, visila je niz krevet i skoro dodirivala pod; na noćnom ormariću, u čaši vode, bio je buketić ljubičica; ispružio sam ruku, uzeo ga, zubima pregrizao konac i pomirisao ih.

Od sinoćnje vrućine, a možda i zato što su odavno bile ubrane, bile su svenule; mirisale su veoma lepo i neobično; mirisao sam ih jednu po jednu; kako su bile vlažne, stavljao sam ih sebi na oči da ih rashladim, jer mi je krv ključala, a moje umorne udove dodir čaršava kao da je pekao. A onda, ne znajući šta da radim i ne želeći da probudim Mariju, jer sam osećao čudno zadovoljstvo gledajući je kako spava, stavio sam polako sve ljubičice na njena nedra, ubrzo su bila sva pokrivena njima, i to lepo, uvelo cveće pod kojim je ona spavala, oličavalo je nju u mom duhu. I zaista, kao i ljubičice, i pored izgubljene svežine, a možda baš zbog toga, ona je za mene odisala opojnijim mirisom koji više draži; nesreća, koja mora da joj je prohujala preko glave, ulepšavala ju je onom gorčinom koja se zadržavala na njenim ustima čak i kad spava, i onim dvema borama na vratu pozadi, koje je po danu svakako skrivala kosom. Gledajući ovu ženu, tako neveselu u čulnoj nasladi, u čijim je i samim zagrljajima bilo neke setne radosti, naslućivao sam mnoge užasne strasti koje mora da su je, sudeći po tragovima što su ostali, parale kao munja, a osim toga, meni bi svakako pričinilo zadovoljstvo da mi ispriča svoj život, meni koji sam u ljudskom postojanju tražio zvučnu i ustreptalu stranu života, svet velikih strasti i lepih suza.

Baš u tom trenutku ona se probudi, sve ljubičice popadaše, nasmešila se, očiju još poluzatvorenih, a u isti mah obavila mi je ruke oko vrata i poljubila me dugim jutarnjim poljupcem, poljupcem golubice koja se budi.

Kad sam je zamolio da mi ispriča nešto o sebi, ona mi reče:

- Tebi to zaista mogu. Druge bi lagale i počele time što bi ti rekle da nisu uvek bile ono što su sada, napričale bi ti čitave bajke o svojoj porodici i svojim ljubavima, ali ja nećuda te lažem, niti da se predstavljam da sam neka princeza; saslušaj me, pa ćeš videti da li sam bila srećna! Znaš, često sam poželela da se ubijem. Jednom su ušli u moju sobu i našli me skoro ugušenu. O, da se ne bojim pakla, već davno bih to učinila. Isto se tako bojim umiranja, bojim se samog tog trenutka, a međutim, želela bih da sam mrtva.

Ja sam sa sela, otac je držao pod zakupom poljsko dobro. Do prve pričesti, svakog jutra su me slali da čuvam krave na pašnjaku; po čitav dan sam bila sama, sedela sam kraj jarka, spavala, ili išla u šumu da vadim ptiće iz gnezda; verala sam se uz drveće kao dečak, haljinica mi je uvek bila iscepana; često su me tukli što sam ukrala jabuke ili što sam pustila stoku da ode u štetu kod suseda.

Za vreme žetve, kada bi se, uveče, igralo kolo u dvorištu, slušala sam kako pevaju pesme u kojima neke stvari nisam shvatala, momci su ljubili devojke, svi su se glasno smejali; to me žalostilo i budilo u meni snove. Ponekad, na putu, vraćajući se kući, zamolila bih da se popnem na neka kola sena, čovek bi me poveo sa sobom i posadio na svežnjeve deteline; hoćeš li verovati da sam najzad počela da osećam neko neizrecivo zadovoljstvo kada bi me sa zemlje podigle jake

i snažne ruke nekog jedrog momka čije je lice bilo preplanulo od sunca, a grudi znojave?

Rukavi su mu obično bili zasukani do ramena, volela sam da dodirujem njegove mišice na kojima su, pri svakom pokretu ruke, iskakali mišići i nastajala ispupčenja i udubljenja; volela sam i da me poljubi, da bih osetila kako me njegova brada grebe po obrazu. Pri dnu livade, na koju sam svakog dana odlazila, proticala je rečica između dva reda topola, na njenim obalama raslo je raznovrsno cveće; ja sam od tog cveća pravila bukete, krune, vence; od zelenih oskoruša pravila sam ogrlice, to mi je postala prava strast, imala sam ih uvek punu kecelju; otac me je grdio i govorio da ću biti prava kačiperka. Ređala sam ih u svom sobičku; ti mnogi mirisi ponekad su me opijali i ja bih zaspala ošamućena, ali uživajući u toj klonulosti.

Miris pokošenog sena, na primer, toplog sena koje se suši, uvek mi je neizmerno prijao, tako da sam se nedeljom zatvarala u senare i tu provodila po čitavo popodne posmatrajući pauke kako pletu mreže na tavanici, i slušajući muve kako zuje. Živela sam kao pravi neradnik, ali sam postala lepa devojkica, odisala sam zdravljem. Često bi me obuzela neka vrsta ludila, i ja bih trčala, trčala, dok ne padnem, ili bih pevala da se sve orilo, ili sama sa sobom dugo razgovarala; čudne su me želje obuzimale; uvek sam posmatrala golubove u njihovim golubarnicima kako vode ljubav; neki od njih dolazili su čak pod moj prozor da se greju na suncu i poigraju se u lozi. Noću sam slušala kako lepršaju krilima i guguću, što mi se činilo tako slatko da bih poželela da sam golub i da izvijam vrat isto kao što to oni čine kada se ljube. *„Šta li to govore jedno drugom, mislila sam, kad izgledaju tako srećni?“*

I isto tako sam se sećala da sam videla kako ponosno jurepastuvi za kobilama i kako im se šire nozdrve; sećala sam se radosti od koje podrhtava runo na ovcama kada im se približava ovan, i zujanja pčela kada se kroz grozdovi obese o drveće u vrtu. U staji, često bih se zavukla među stoku kako bih osetila isparavanje njihovih udova, isparenja života, koje sam udisala punim grudima, i krišom sam posmatrala njihove polne organe, koje sam svojim zamagljenim očima gledala prosto kao u bunilu.

Ponekad, na okuci neke šume, naročito u suton, i samo je drveće dobijalo neobične oblike: čas su to bile ruke koje su se dizale ka nebu, ili stabla koja su se povijala kao tela pod udarcima vetra. Noću, kad bih se probudila i kad su mesečina i oblaci, videla sam na nebu nešto od čega me hvatao strah, a za čime sam žudela.

Sećam se da sam jednom, uoči Božića, videla jednu ogromnu ženu, golu, kako stoji i koluta očima; bila je bar stotinu stopa visoka, ali je išla i stalno postajala sve duža i sve tanja, da bi se na kraju rasparčala, svaki se deo tela odvojio, glava je prva odletela, dok se sve ostalo još kretalo. Ili sam sanjala ružne snove; još u desetoj godini imala sam noći pune nemira, noći pune pohote.

Zar to nije pohota blistala u mojim očima, tekla kroz moju krv, i činila da mi srce poigrava kad bi se moji udovi dotakli jedan drugog?

Ona mi je večito na uvo pevala sladostrasne pesme; u mojim priviđenjima put je blistala kao zlato, nepoznati oblici su se pokretali kao rasuta živa.

U crkvi sam posmatrala golog čoveka razapetog na krstu, i podizala mu glavu, popunjavala mu bedra, bojila sve njegove udove, dizala mu očne kapke; stvarala sam pred sobom lepog muškarca, vatrenog pogleda; skidala sam ga sa krsta i zamišljala kako se upućuje k meni, tamjan ga je obavijao na oltaru, on je koračao u dimu, a mene su od sladostrašća podilazili žmarci.

Kada bi neki muškarac razgovarao sa mnom, ispitivala sam mu oči i vatru koja iz njih izbija, posebno sam volela one čiji se kapci stalno pokreću, usled čega im se zenice čas skrivaju čas pojavljuju, pokreti slični lepršanju krila noćnih leptirova; pokušavala sam da kroz odeću dokučim tajnu njihovog pola, i o tome sam se raspitivala kod svojih mladih prijateljica, potajno sam osluškivala poljupce moga oca i majke, a noću šumove iz njihove postelje.

U dvanaestoj godini primila sam prvu pričest, iz grada su mi poručili lepu belu haljinu, sve smo imale plave pojaseve; htela sam da mi kosu uviju u lokne kao nekoj dami.

Pre nego što ću poći, posmatrala sam se u ogledalu, bila sam lepa kao lutka, skoro sam se zaljubila u samu sebe, što bih vrlo volela. Bilo je to oko Telova, časne sestre su čitavu crkvu okitile cvećem, sva je mirisala; i ja sam, već tri dana, sa ostalima, jasminom ukrašavala stočić na kome se polažu zaveti, oltar je bio prekriven zumbulom, stepenice koje vode na hor bile supokrivene ćilimom, sve smo imale bele rukavice i sveću u ruci; bila sam srećna, osećala sam da sam stvorena za to; za sve vreme mise nogama sam tapkala po ćilimu, jer ih u kući moga oca nije bilo; obuzimala me je želja da legnem na njega u svojoj beloj haljini, i ostanem potpuno sama u crkvi, usred zapaljenih voštanica; srce mi je tuklo, ispunjeno novom nadom, sa strepnjom sam očekivala hostiju, slušala sam kako govore da prva pričest menja čoveka, i verovala sam da će se sve moje želje stišati kada se obavi sveta tajna.

Ali ne, čim sam ponovo sela na svoje mesto, opet sam se našla u svom paklu; idući prema svešteniku, primetila sam da me gledaju i da mi se dive; šepurila sam se, nalazila da sam lepa, nesvesno sam bila gorda zbog svih milina koje su se krile u meni, a za koje ni sama nisam znala.

Izašavši sa mise, mi smo u redu prošle kroz groblje; naši roditelji i radoznali svet stajali su sa obe strane, u travi, kako bi nas videli kad prođemo; ja sam išla prva, bila sam najviša. O ručku ništa nisam jela, bila sam sva potištena; oči moje majke, koja je plakala za vreme službe božje, bile su još uvek crvene; neki susedi došli su da mi čestitaju, i od sveg srca su me ljubili; njihovi poljupci bili su mi odvratni. Uveče, za vreme večernje, bilo je još više sveta nego ujutro.

Preko puta nas bili su smešteni dečaci, požudno su nas gledali, naročito mene; čak i kada bih oborila oči, još sam osećala poglede. Dečaci su bili nakolmovani i u svećanim odelima kao i mi. Kada bismo mi otpevale prvu strofu neke pobožne pesme, oni bi prihvatili, i od njihovog glasa mi se uzdizala

duša, a kad bi pesma zamrla, moje uživanje umiralo je s njom, i onda bi ponovo uzelo maha čim bi oni opet počeli.

Položila sam zavet, ali se od svega sećam samo da sam govorila o beloju haljini i o nevinosti.

Marija je tu ućutala, zaokupljena verovatno uzbudljivom uspomenom, i u strahu da je ova ne savlada, a onda, smejući se kao očajnici, nastavila je:

- Ah, bela haljina, već je odavno dotrajala, a i nevinost sa njom! A gde li su sad ostale? Neke su umrle, druge su se pouđavale i imaju decu; ne viđam se više ni sa jednom, ne poznajem više nikoga. Još uvek o Novoj godini želim da napišem majci, ali se ne usuđujem, a osim toga, pih! sva su ta sećanja glupa!

Odupirući se tom uzbuđenju, ona produži:

- Sutradan, kako je isto bio praznik, jedan drug je došao po mene da se igramo; moja majka mi je rekla: „Sada, pošto si velika devojka, ne bi trebalo više da ideš sa dečacima”, i rastavila nas. Ništa mi više nije trebalo pa da se zaljubim u tog dečaka; tražila sam ga, udvarala mu se, htela da bežim s njim iz mog zavičaja; trebalo je da se oženi sa mnom kad porastem, nazivala sam ga svojim mužem, svojim ljubavnikom, ali se on nije usuđivao.

Jednog dana, kad smo bili sami, i kad smo se zajedno vraćali iz šume gde smo brali jagode, prolazeći pored jednog plasta, nasrnula sam na njega, pa sam, pokrivši ga čitavim svojim telom i ljubeći ga u usta, počela da vičem: „Ta volimo se, volimo se! Uzmimo se, uzmimo se!” On me se oslobodio i pobegao.

Od tog vremena tuđila sam se od čitavog sveta i nisam više napuštala farmu, živela sam sama sa svojim željama, kao što drugi žive sa svojim uživanjima. Ako bi se govorilo da je neko oteo neku devojku koju nisu hteli da mu daju, zamišljala sam da sam ja ta njegova dragana, da bežim s njim na konju, preko polja, i stežem ga u zagrljaj; ako se govorilo o nekoj svadbi, ja bih brzo legla u belu postelju; kao nevesta, drhtala sam od straha i sladostrašća; zavidela sam čak i kravama na njihovom tužnom mukanju kad bi se telile; sanjareći o uzroku toga, zavidela sam im na bolovima.

U to doba umro mi je otac, majka me je odvela u grad, brat mi je otišao u vojsku gde je postao kapetan. Imala sam šesnaest godina kad smo napustile kuću; oprostila sam se zauvek od šume i livade kroz koju je proticao potok, oprostila sam se od crkvene porte u kojoj sam provela tolike prijatne sate igrajući se na suncu, oprostila sam se isto tako i od moje bedne sobice; nikada više nisam sve to videla. Grizete iz naše četvrti, s kojima sam se sprijateljila, pokazale su mi svoje ljubavnike; išla sam sa njima na izlete, gledala ih kako se ljubakaju, i do mile volje uživala u tom prizoru. Svakog dana sam pronalazila

po neki nov izgovor da bih otišla od kuće; majka je to ubrzo primetila, u početku me je grdila, a onda me ostavila na miru.

Najzad, jednoga dana, neka stara žena s kojom sam se pre izvesnog vremena upoznala, ponudila mi je da se pobrine za mene; rekla mi je da je našla vrlo bogatog ljubavnika, da sutra uveče treba da izađem kao da nosim svoj rad u neko predgrađe, i da će me ona odvesti njemu.

U toku sledeća dvadeset četiri sata često mi se činilo da ću poludeti. Kako se određeni čas približavao, taj trenutak kao da je bio sve dalji; u glavi mi je bila samo ta reč: ljubavnik, ljubavnik! Imaću ljubavnika, biću voljena, i ja ću dakle nekog voleti! Prvo sam obula svoje najlepše cipele, a onda sam primetila da mi se noga u njima suviše širi, pa sam obula duboke cipele; isto tako sam kosu uređivala na sto načina: prvo sam je uvijala, zatim zalizala sa razdeljkom na sredini, onda sam je kovrdžala, uplitala u vitice; ukoliko sam se višeposmatrala u ogledalu, postajala sam sve lepša, ali još nisam bila dovoljno lepa, odeća mi je bila obična, crvenela sam od stida. Zašto nisam bila jedna od onih žena koje su tako bele u svojoj kadifi, sve u čipkama, što mirišu na ambru i ruže, u svili koja šušti, i sa poslugom u odelu opšivenom zlatom! Proklinjala sam svoju majku, svoj protekli život, i pobegla sam, dok su me na to gonila sva đavolja iskušenja u kojima sam unapred uživala.

Na zaokretu jedne ulice čekale su nas kočije i mi se popesmo u njih: posle jednog sata zaustavile su se pred gvozdenom ogradom jednog parka. Šetale smo se neko vreme po njemu, a onda me starica napustila, i ostala sam sama. Drveće je bilo visoko, puno lišća; duguljaste cvetne aleje bile su oivičene travom; nikada do tada nisam videla tako lep vrt; reka je proticala sredinom; preko kamenja, vešto raspoređenog tu i tamo, voda je padala u slapovima; labudovi su se igrali na vodi, i, odizujući krila, puštali da ih struja nosi. Zabavljalo me i da posmatram veliki kavez u kome su ptice svih vrsta kreštale i ljuljale se na svojim karikama; širile su svoje kitnjaste repove i šepurile se jedne pred drugima, da je bilo prosto zasenjajuće. Dve statue od belog mermera, u podnožju stepeništa, gledale su u ljupkim pozama jedna u drugu; sunce na zalasku zlatilo je veliki bazen preko puta stepeništa, koji je čoveka mamio da se okupa. Mislila sam na nepoznatog ljubavnika koji tu boravi. Očekivala sam da ću svakog časa ugledati kako se iza neke grane drveta pojavljuje lep čovek koji ponosno korača kao Apolon. Posle večere, i kada su se u zamku stišali šumovi koje sam odavno slušala, moj gospodar se pojavio. Bio je to starac, sav sed i mršav, utegnuto u pripijeni frak sa ordenom na grudima i s tabanima koji su mu smetali da savija kolena; imao je veliki nos i sitne zelene oči opakog izraza. Prišao mi je smeškajući se, nije imao nijednog zuba. Kad se čovek osmehuje, treba da ima malu rumenu usnu kao što je tvoja, i male brčiće, zar ne, anđele moj?

Seli smo zajedno na jednu klupu, on mi je uzeo obe ruke, nalazio je da su tako lepe da mi je ljubio svaki prst; ako hoću da budem njegova ljubavnica, rekao mi je, treba da budem pametna i da živim sa njim, biću vrlo bogata, imaću poslugu da me služi i svakog dana lepe haljine, jahaću konja, šetaću se

kolima; ali za sve to, govorio je, treba da ga volim. Obećala sam mu da ću ga voleti.

Mene uopšte nije obuzimao onaj unutrašnji žar koji mi je do tada palio utrobu kad god bi mi prišao neki muškarac; kako sam tako sedela kraj njega i sama sebi ponavljala da ću, eto, biti njegova ljubavnica, na kraju sam to i pozelela. Kad mi je rekao da uđemo, hitro sam ustala. On je bio očaran, podrhtavao je od radosti, veselnik! Prošli smo kroz jedan divan salon u kome je sav nameštaj bio pozlaćen, i onda me odveo u moju sobu i hteo da me sam svuče; počeo je time što mi je skinuo kapu, zatim je hteo da mi izuje cipele, ali mu je teško bilo da se sagne, pa mi je rekao: „Star sam, dete moje”; klečao je, preklinjao me pogledom i, sklapajući ruke, dodao: „Tako si lepa!” Uplašila sam se od onoga što se spremalo.

Ogromna postelja nalazila se u dnu alkovna, on me odvukao do nje vičući; osetila sam kako tonem u perine i dušeke, njegovo je telo svom težinom ležalo na mom, odvratno i mučno, njegove tanke usne obasipale su me hladnim poljupcima, tavanica me pritiskala.

Kako je bio srećan, kako je bio van sebe od ushićenja! Pošto sam se i ja trudila da nađem naslade, izgleda da sam samo nadraživala njega; ali šta se mene tiče njegovo uživanje! Ja sam tražila svoje, očekivala sam svoje, htela sam da ga isišem iz njegovih bezubih usta i nemoćnih udova; da ga izmamim iz čitavog tog starca, i jednim neverovatnim naporom, sakupivši svu uzdržanu pohotu koja je bila u meni, postigla sam samo to da me je moja prva noć razvrata ispunila gađenjem.

Čim je on izašao, ustala sam, prišla prozoru, otvorila ga i pustila da mi vazduh osveži kožu; činilo mi se da treba čitav Okean da me opere od njega; ponovo sam namestila postelju, brižljivo izbrisala sva mesta gde me je taj leš svojim grčenjem mrcvario. Čitavu noć sam proplakala; u očajanju sam urlala kao tigar koga su uštrojili. Ah, da si tada došao! Da smo se u to doba poznavali! Da si bio mojih godina, tada bismo se voleli, kada sam imala šesnaest godina, kada je moje srce bilo netaknuto! Čitav bi naš život prošao u tome, moje bi ruke onemoćale privijajući te uza se, a i oči, roneći u tvoje.

Nastavila je:

Kao velika dama, ustajala sam u podne, imala sam livrejisanog slugu koji me je svuda pratio, i kočije u kojima bih se zavalila na jastuke; moj rasni konj divno je preskakao oboreno drveće, a crno pero na mom šeširu za jahanje ljupko se lepršalo; ali kako sam odjednom postala bogata, sva ta raskoš me je dražila umesto da me smiruje. Ubrzo sam postala čuvena, i stali su da se otimaju o mene; moji ljubavnici su pravili mnoge gluposti da bi mi se dopali, svake večeri sam čitala ljubavna pisamca koja su preko dana stizala, ne bih li u njima našla nov izraz nekog srca, sazdanog drukčije od ostalih i stvorenog za mene. Ali sva su bila slična, i unapred sam znala kraj njihovih rečenica i način na koji će pasti na kolena; dvojicu sam odgurnula iz ćudljivosti i oni su se ubili; njihova smrt me nimalo nije dirnula, jer zašto su morali da umru? Zašto nisu savladali sve prepreke da bi me osvojili? Kad bih ja volela nekog muškarca, za mene ne bi

postojalo more dovoljno široko, ni zid dovoljno visok koji bi me sprečili da dođem do njega. Da sam muškarac, kako bih se dovijala da potkupim čuvare, dase noću popnem na prozore, i svojim ustima ugušim krik svoje žrtve, iako bi me svakog jutra obmanula nada koju sam uoči toga dana gajila!

Jedne sam ljubavnike terala s besom i uzimala drage, jednoličnost uživanja dovodila me do očajanja, a ipak sam ga grozničavo tražila, uvek žudela za novim nasladama i o njima ispredala čudesne snove, kao mornari koji ne mogu odoleti da ne piju morsku vodu kada ih mori žeđ!

Dendi ili gejak - htela sam da vidim da li su svi isti; probala sam strast ljudi belih i punačkih ruku, ofarbane kose slepljene na slepoočnicama; imala sam blede dečake, plave mekušce kao da su devojke, koji su malaksavali na meni; starci su me isto tako prljali svojim staračkim bludom, i ja sam, probudivši se, posmatrala njihove sipljive grudi i ugašene oči. Na jednoj drvenoj klupi, u nekoj seoskoj krčmi, između krčaga vina i lule duvana, čovek iz naroda me isto tako pomamno ljubio; i ja sam se, kao i on, prepustila sirovom uživanju i razuzdanom ponašanju; ali ni dripci ne vode ljubav ništa bolje od plemića, kamara slame nije toplija od sofe. Nekima sam se sva predavala, kao neka robinja, ne bi li ih što jače raspalila, ali me oni zato nisu voleli ništa više. Za glupake sam imala gnusne izopačenosti, a oni su me zauzvrat mrzeli i prezirali, dok sam ja želela da ustostručim svoja milovanja i preplavim ih srećom. Najzad, u nadi da bogalji mogu voleti više od ostalih, i da se zakržljale prirode grčevito hvataju za život svojom pohotom, podavala sam se grbavcima, kepecima; priređivala sam im takve noći da su im na njima mogli pozavideti milioneri, ali su me se oni verovatno užasavali, jer su me brzo napuštali. Ni siromašni, ni bogati, ni lepi, ni ružni nisu mogli ničim da zasite moju ljubav koju sam tražila od njih; među svima tim slabićima, mekušcima, začetim iz dosade, među svom tom nedonoščadi koju su napravili paralitičari, koje vino opija a žene ubijaju, koja se boji da će umreti u postelji kao što se gine u ratu, nije bilo ni jednog jedinog koji nije malaksao već posle prvog sata. Nema, dakle, više na zemlji one božanske mladosti kao nekada! Nema više Bahusa, nema Apolona, nema više onih junaka koji su koračali goli, ovenčani vencima od vinove loze i lovora. A ja sam bila stvorena da budem ljubavnica nekog cara; potrebna mi je bila ljubav razbojnika, na tvrdom kamenu pod suncem Afrike; žudela sam da se ispreplićemo kao zmije i da se volimo urlajući kao lavovi kada vode ljubav.

U to doba sam mnogo čitala; dve sam knjige stotinu puta pročitala: *Pavla i Virginiju*, i još jednu koja se zove *Zločini kraljica*. Tu su bili portreti Mesaline, Teodore, Margarete Burgonske, Marije Stjuart i Katarine Druge. „Biti kraljica, govorila sam sebi, i učiniti da gomila luduje za tobom!” E, pa ja sam bila kraljica, kraljica kakva se danas može biti; ulazećiu svoju ložu, bacala sam na publiku pogled pobedonosan i izazivački, na hiljade glava pratilo je pokret njihovih obrva, nad svima sam vladala svojom bezočnom lepotom.

Međutim, premorena većitim traganjem za ljubavnikom, a kako sam ga više nego ikad želela po svaku cenu, i kako sam, uostalom, od poroka napravila mučenje koje mi je bilo drago, dojurila sam ovamo srca punog žara, kao da imam još neko devičanstvo da prodam; iako rafinirana, pomirila sam se s tim da

živim loše; do tada bogata, da utonem u bedu, jer kad jednom tako nisko padnem, neću možda više težiti da se stalno penjem, a ukoliko se moji organi više troše, moje bi se želje svakako stišavale, htela sam da jednom zauvek svršim s tim i da se jednom zauvek zgadim na ono za čime sam tako vatreno žudela. Da, ja koja sam se kupala u jagodama i mleku, došla sam ovde da se opružim na ovu bednu opštu postelju kroz koju gomila prođe; umesto da budem ljubavnica, postala sam sluškinja svih, i kakvog sam surovog gospodara stekla! Nema više vatre zimi, nema više finih vina na mojoj trpezi, već godinu dana nosim istu haljinu, šta mari! Zar moj zanat nije da budem gola? Ali znaš li ti moju zadnju misao, moju poslednju nadu? O, računala sam da ću ovde jednoga dana naći ono na šta nikada nisam naišla, muškarca koji mi je uvek izmicao, za kojim sam tragala u posteljama otmenih ljudi, sa balkona u pozorištima; varka koja postoji samo u mom srcu, a koju hoću da uhvatim svojim rukama; nadala sam se da će jednog lepog dana neko svakako doći - u velikom mnoštvu mora postojati takav - veći, otmeniji, snažniji; oči će mu biti prorezane kao oči sultana, u glasu će mu se osećati sladostrašće, udovi će mu biti požudno gipki kao u leoparda, odisaće opojnim mirisima, zubima će s uživanjem gristi ove grudi koje se nadimaju za njega. Kad god bi neko došao, ja bih pomislila: „*Je li to on?*” pa opet za drugog: „*Je li to on? Neka me voli! Neka me voli! Neka me tuče! Neka me skrha!* Ja ću mu sama dočarati čitav harem, znam neko nadražujuće cveće, znam napitke koji uzbuđuju, i kako se i sam umor pretvara u prekrasnu ekstazu; biću koketa kada on to bude hteo, ne bih li podstakla njegovu sujetu ili mu zabavila duh, odjednom ću se preobraziti u čežnjivu, savitljivu kao trska, zasuću ga blagim rečima i nežnim uzdasima; radi njega ću se izvijati kao zmija, noću ću se pomamno trzati i bolno se grčiti. U nekom toplom kraju, pijući dobro vino iz kristalnih čaša, igraću mu sa kastanjetama španske igre, ili ću skakati kličući ratnu himnu kao neka divljakuša; ako voli statue i slike, zauzimaću poze velikih majstora, a on će pred njima padati na kolena; ako više voli da mu budem prijatelj, obući ću se kao muškarac i sa njim ići u lov; pomoći ću mu da se osveti; ako hoće da ubije nekoga, ja ću vrebati umesto njega; ako je lopov, krašćemo zajedno; voleću njegovu odeću i kaput kojim je ogrnut.” Ali ništa, nikada, nikada! Uzalud je vreme proticalo i jutra se rađala, uzalud se istrošio svaki delićmoga tela od svih razbluda kojima se naslađuju muškarci, ostala sam kakva sam bila u svojoj desetoj godini, devica, ako je devica ona koja nema muža, nema ljubavnika, koja nije saznala šta je uživanje i koja stalno o tome sanja, koja izmišlja divna priviđenja i vidi ih u svojim snovima, koja čuje njihove glasove u hujanju vetrova, koja traži njihove crte u mesečevom liku. Ja sam devica! Tebi je to smešno? Ali zar u meni nema nejasnih predosećanja, vatrene čežnje? U meni svega toga ima, osim samog devičanstva.

Pogledaj na uzglavlju mog kreveta sve one crte urezane u mahagoniju, to su se usekli nokti svih onih koji su se tu upinjali, svih onih čije su se glave trljale o njega; nikada nisam imala ničeg zajedničkog s njima; iako smo bili sjedinjeni onoliko čvrsto koliko se to ljudskim rukama može, mene je neki ponor uvek odvajao od njih. O, koliko puta sam ja, dok su oni zaneseni hteli da se

istope u svojoj nasladi, duhom bila na hiljade milja daleko odavde, kako bih s nekim divljakom podelila njegovu rogozinu, ili s nekim pastirom iz Abrucija njegovu kolibu zastrtu ovčijim kožama.

Niko u stvari ne dolazi mene radi, niko me ne poznaje, oni možda u meni traže neku ženu kao što ja u njima tražim nekog muškarca; zar nema na ulicama toliko pasa koji njuškaju po đubrištu kako bi našli pileću kost ili parče mesa? Isto tako, ko bi znao sve ljubavi pune ushićenja koja se utole na bludnici, sve one lepe elegije koje se završavaju pozdravom upućenim njoj? Koliko sam njih videla koji su ovamo došli ojađena srca i očiju punih suza!

Jedni, kako bi po izlasku sa nekog bala u jednoj jedinoj ženi saželi sve one sa kojima su se maločas rastali; drugi, posle neke svadbe, nadraženi mišlju o nevinosti; a zatim mladići, kako bi koliko im drago milovali svoje ljubljene kojima se nisu usuđivali ni reč da kažu, sklapajući oči i gledajući je tako u svom srcu; oženjeni ljudi, kako bi se podmladili i naslađivali u lakim uživanjima iz svojih srećnih dana; sveštenici, koje demon progoni i koji neće običnu ženu, već bludnicu, otelotvorenje greha; oni su me proklinjali, obuzimao ih je strah od mene, ali su me obožavali; da bi iskušenje bilo jače a užas veći, želeli su da imam papke na nogama i da mi haljina blista od dragog kamenja. Svi prolaze tužno, jednoliko, kao senke koje idu jedna za drugom, kao gomila od koje čoveku ostaje samo sećanje na njenu buku, na bat mnogih nogu, na zbrkane uzvike koji su se u njoj čuli.

I zaista, znam li ime ijednog od njih? Oni dolaze i odlaze, nikada me niko nije nesebično pomilovao, a traže ljubav, tražili bi je kad bi smeli! Treba im govoriti da su lepi, pretpostavljati da su bogati, onda se oni smeškaju, a vole da se smeju, ponekad treba pevati, ili ćutati, ili govoriti. Niko čak i ne pomišlja da i ta, tako izvikana žena, ima srce; glupaci jedni, divili su se mojim izvijenim obrvama i blistavim ramenima, presrećni što su za male pare dobili kraljevsko parče, a nisu prihvatili onuneutoljivu ljubav koja im je hrlila u susret i padala pred noge.

Međutim, vidim i ovde žene koje imaju ljubavnike, prave ljubavnike koji ih vole; one njima daju posebno mesto u svojoj postelji kao i u svojoj duši, i kada oni dođu, srećne su.

To one, vidiš, radi njih tako dugo češljaju svoje kose i radi njih zalivaju saksije sa cvećem koje je na njihovim prozorima; ali ja, ja nemam nikoga, nikoga; čak ni srdačnost nekog jadnog deteta, jer prstom upiru u mene, u bludnicu, i kad prolaze pored mene, okreću glavu. Kako davno, Bože moj, nisam izašla u polje niti videla selo! Koliko sam nedelja provela slušajući glas onih tužnih zvona koji sav svet poziva na službu božju na koju ne idem! Kako davno nisam čula klepetuše na kravama u šumarku! Ah, hoću da odem odavde, dojadilo mi je, dojadilo; pešice ću se vratiti u svoj kraj, otići ću kod svoje dadilje, to je dobra žena i lepo će me primiti.

Kad sam bila sasvim mala, išla sam kod nje i ona mi je davala mleka; pomagaću joj da odgaja svoju decu i u kućnim poslovima, ići ću u šumu po

granje, grejaćemo se uveče kraj vatre kad padne sneg; evo, uskoro će zima; kockom ćemo deliti kolač na Sveta tri kralja.

O, ona će me voleti, ja ću ljuljati mališane da ih uspavam, koliko ću biti srećna!

Ona učuta, a onda pogleda u mene svojim očima blistavim od suza, kao da hoće da mi kaže: *Jesi li ti?*

Ja sam je požudno slušao, gledao sam svaku reč kako izlazi iz njenih usta, trudeći se da se poistovetim sa životom koji je u njima bio izražen. Uveličana razmerama koje sam joj svakako ja pridavao, ona mi se učinila kao neka nova žena, puna nepoznate tajne pa, i pored mojih odnosa s njom, puna primamljivih draži i do tada nepoznate privlačnosti. I zaista, muškarci koji su je imali ostavili su na njoj kao neki dah iščilelog mirisa, tragove prohujalih strasti, što joj je pridavalo sladostrasnu veličanstvenost; blud ju je ukrasio nekom paklenom lepotom. Da nije prošlih orgija, da li bi se tako samoubilački osmehivala, da li bi ličila na pokojnicu koja se probudila u ljubavi? Njen obraz je usled toga bio bleđi, kosa još življa i mirisnija, udovi gipkiji, mekši i topliji; i kod nje je u životu, kao i kod mene, tuga smenjivala radost, i njene su se nade završavale odvratnošću, a neizreciva klonulost smenjivala ludačke grčeve; i ne znajući jedno za drugo, ona u svom bludničenju, ja u svojoj čednosti, išli smo istim putem, koji vodi ka istom ponoru; dok sam ja tražio ljubavnicu, ona je tražila ljubavnika, ona u svetu, a ja u svom srcu; ali i jedno i drugo bežalo je od nas.

- Jadna ženo - rekoh joj, privijajući je uza se - koliko si prepatila!- Znači, i ti si prepatio nešto slično? - reče ona. - Jesi li i ti kao ja? Jesi li svoje uzglavlje često kvasio suzama? Jesu li i tebi sunčani dani bili isto tako tužni? Uveče, kada se spusti magla, a ja koračam sama, čini mi se da kiša prodire kroz moje srce i drobi ga.

- Sumnjam da ti je ikad bilo tako dosadno u društvu kao meni, bilo je i dana ispunjenih zadovoljstvom, a ja kao da sam se rodio u nekom zatvoru, toliko je u meni stvari koje nisu ugledale svetlost.

- Ali ti si tako mlad! U stvari, svi su ljudi sada stari, deca prema svemu osećaju odvratnost kao i starci, našim majkama je bilo dosadno kada su nas začele; nekada ljudi nisu bili ovakvi, zar nije tako?

- Tako je - rekao sam. - Kuće u kojima stanujemo sve su jednake, bele i sumorne kao grobovi na groblju; u starim crnim barakama koje sada ruše život je svakako bio topliji, u njima se glasnije pevalo, lomili su se krčazi na stolovima, i postelje od ljubavnog zanosa.

- Ali zašto si tako tužan? Ti si znači nekoga voleo?

- Da li sam voleo? Bože moj! Koliko da tebi pozavidim na životu.

- Zavideti meni na životu! - reče ona.

- Da, zavideti, na tvom mestu ja bih možda bio srećan, jer ako ne postoji muškarac za kakvim ti žudiš, žena kakvu ja želim mora da živi negde; među tolikim srcima koja kucaju, mora se naći jedno za mene.

- Potraži ga, potraži!

- O, da li sam voleo, toliko mnogo da sam se zasitio ugušivanim željama. Ne, ti nikada nećeš znati sve one koje su me zaludivale i za koje sam u dnu svoga srca gajio anđeosku ljubav. Slušaj, kada bih jedan dan proveo sa nekom ženom, govorio sam sebi:

„Zašto je nisam upoznao pre deset godina? Svi njeni protekli dani pripadali bi meni, njen prvi osmeh bio bi upućen meni, njena prva misao meni. Ljudi dolaze i obraćaju joj se, ona im odgovara, misli na njih. Trebalo bi da sam pročitao sve knjige kojima se ona divi. Zašto se nisam šetao s njom svim onim hladom koji je nju štiti! Mnoge haljine je iznosila, a ja ih nisam video; u svom živom slušala je najlepše opere, a ja nisam bio tu; drugi su joj već dali da miriše cveće koje ja nisam nabrao, neću moći ništa da učinim, ona će me zaboraviti, ja sam za nju kao neki prolaznik na ulici, a kad bih se rastao sa njom govorio sam sebi: „Gde je ona? Šta radi čitav dan daleko od mene? U čemu joj prolazi vreme?” Neka jedna žena voli nekog muškarca, neka mu da znak, on će pasti na kolena pred njom! A mi, samo se slučajnomože desiti da nas pogleda, pa i onda... treba biti bogat, imati konje koji vas nose, imati kuću ukrašenu statuama, priređivati svečanosti, prosipati zlato, dizati buku; ali živeti u gomili, ne moći njom vladati ni duhom ni novcem, i ostati isto onako nepoznat kao najveći podlac i najveći glupak, dok težiš za nebeskim ljubavima i dok bi s radošću umro pod pogledom voljene žene, sve te muke sam iskusio.

- Ti si stidljiv, zar ne? One ti ulivaju strah.

- Sada više ne ulivaju. Nekada sam drhtao od samog zvuka njihovih koraka; stajao sam ispred frizerskih radnji i posmatrao lepe voštane glave sa cvećem i dijamantima u kosi, rumene, bele, sa izrezom oko vrata, bio sam zaljubljen u neke od njih; izlog jednog obučara isto tako me je dovodio do ushićenja: te satenske cipelice koje će neko uzeti za večernji bal, navlačio sam na jednu bosu nogu, nogu divnu, sa finim noktima, nogu od živog alabastera, kao u neke princeze koja ulazi u kadu; steznici okačeni ispred pomodnih radnji, koji su se njihali na vetru, isto tako su mi ulivali čudne želje; poklanjao sam bukete cveća ženama koje nisam voleo, u nadi da će se tako roditi ljubav, jer sam čuo da tako biva; pisao sam pisma upućena bilo kome kako bih pisanjem pobudio u sebi nežnost, i plakao sam; od najmanjeg osmeha na usnama neke žene srce mi se topilo od miline, i to je bilo sve! Ja nisam bio sazdan za toliku sreću, ko bi mene mogao da voli?

- Čekaj, čekaj još godinu dana, šest meseci! Možda već sutra, nadaj se!

- Suviše sam se nadao da bih je mogao dobiti.

- Govoriš kao neko dete - reče mi ona.

- Nije tako, ja čak ne vidim koja me ljubav ne bi zasitila posle dvadeset četiri sata; toliko sam sanjao o tom osećanju da me je to zamorilo, kao one koji su isuviše jako voleli.

- Pa ipak, na ovom svetu je samo to lepo.

- Kome ti to pričaš? Ja bih sve dao da provedem samo jednu noć sa ženom koja bi me volela.

- O, kada bi ti, umesto što kriješ svoje srce, dozvolio da se vidi sve ono plemenito i lepo što je u njemu, sve bi te žene htele, nema ni jedne koja se ne bi trudila da postane tvoja ljubavnica; ali ti si bio luđi od mene. Da li je kome stalo do skrivenog blaga? Ljude kao što si ti otkrivaju samo namiguše, i muče ih, ostale ih ne primećuju. A međutim, ti si zaista zasluživao da te vole! Pa dobro, utoliko bolje! Ja ću te voleti, ja ću biti tvoja ljubavnica.

- Moja ljubavnica?- O, molim te! Poći ću s tobom kud god zaželiš, otići ću odavde, iznajmiću sobu preko puta tvoje, posmatraču te čitavog dana. Koliko ću te voleti! Biti s tobom, uveče, ujutru; noću spavati zajedno s tobom, sa rukama oko tvoga tela; jesti za istim stolom jedno prema drugom, oblačiti se u istoj sobi, izaći zajedno i osećati da si ti kraj mene! Zar mi nismo stvoreni jedno za drugo? Zar se tvoje nade ne podudaraju sa mojim gnušanjem? Tvoj život i moj, zar nisu isti? Ti ćeš mi pričati o tome kako je samoća dosadna, a ja ću ti kazivati muke koje sam podnela; treba živeti kao da ćemo zajedno ostati samo jedan čas, iscrpsti svu razbludu i nežnost koja u nama postoji, a onda početi iznova i umreti zajedno. Poljubi me, poljubi me opet! Spusti svoju glavu ovde na moje grudi, da lepo osetim njenu težinu, da mi tvoja kosa miluje vrat, da rukama milujem tvoja ramena, tvoj pogled je tako nežan!

Ispod zgužvanog pokrivača koji je visio do poda virile su naše gole noge; ona kleknu i savi ga pod dušek, video sam kako su se njena bela leđa povila kao trska; usled nespavanja bio sam sav slomljen, glava mi je bila teška, oči su me peklye, ona mi ih poljubi nežno samo vrhom usana, što me osvežilo kao da mi ih je neko nakvasio hladnom vodom. I ona se sve više budila iz mrtvila koje je za trenutak ovladalo njom; razdražena usled umora, raspaljena ukusom ranijih poljubaca, sa očajničkim sladostrašćem stegla me je u zagrljaj, govoreći mi:

„*Volimo se, jer ni mene ni tebe niko nije voleo*”.

Drhtala je otvorivši usta i pomamno me ljubila, a onda odjednom, prenuvši se i prevlačeći rukom preko kose, dodala je:

- Slušaj, kako bi naš život bio lep kada bi tako bilo, kada bismo otišli da živimo u nekoj zemlji gde na vrelom suncu raste žuto cveće i zru narandže, na nekoj obali, kakvih, kako se priča, ima, gde je pesak potpuno beo, gde muškarci nose turbane, gde žene nemaju haljine od koprene; ležali bismo pod nekim velikim granatim drvetom, slušali kako šumi zaliv, išli zajedno duž obale da skupljamo školjke, ja bih od trske plela korpe, ti bi ih prodavao, ja bih te oblačila, prstima bih ti uvijala kosu, stavila bih ti ogrlicu oko vrata, o, kako bih te volela! Kako te volim! Pusti me da utolim svoju žudnju za tobom.

Pa zapovedničkim pokretom pritisnuvši me na svoj ležaj, ona se svali na moje telo i opruži se po njemu sa bestidnom radošću, bleđa, sva ustreptala,

stisnuvši zube, i stežući me pomamnom snagom uza se; osećao sam se kao da me zahvatio uragan ljubavi, začulo se jecanje, a zatim oštri krici; moja usna, vlažna od njene pljuvačke, podrhtavala je i svrbela me; naši mišići, sklupčani u isti čvor, stezali su se i ulazili jedni u druge, sladostrašće se pretvaralo u delirijum, a naslada u mučenje. Otvorivši najednom zaprepašćene i prestravljene oči, ona reče:

- A kad bih dobila dete!

A onda, s nekim molećivim umiljavanjem nastavi:

- Da, da, dete! Dete od tebe!... Ti me napuštaš? Više se nećemo videti? Nikada više nećeš doći, hoćeš li ponekad misliti na mene? Ja ću uvek nositi tvoju kosu ovde, zbogom!...

Stani, tek sviće!

Zašto sam toliko hitao da pobegnem od nje? Jesam li je već voleo?

Marija mi ništa više nije rekla, mada sam ostao još nekih pola sata kod nje; možda je sanjerala o odsutnom ljubavniku. U času rastanka postoji trenutak u kome voljena osoba, time što tuga unapred ovlada nama, nije više kraj nas.

Mi nismo rekli zbogom jedno drugom, uzeo sam je za ruku, ona mi je prepustila, ali snaga da je stegnem ostala je u njenom srcu.

Nikada je više nisam video...

Od tada sam stalno mislio na nju; nijedan dan nije protekao a da nisam izgubio što je moguće više sati u sanjarenju o njoj; ponekad sam se posebno zatvarao i tako, sam, trudio se da je oživim u toj uspomeni; često sam se upinjao da na nju mislim pre nego što zaspim, ne bih li je noću sanjao, ali toliko sreće nisam imao.

Tražio sam je na sve strane, na šetalištima, u pozorištu, na uglovima ulica; ni sam ne znam zašto sam verovao da će mi pisati. Kad neka kola zastanu pred mojim vratima, uobražavao sam da će ona izaći iz njih. Sa koliko sam strepnje išao za nekim ženama! Kako mi je lupalo srce kad bih okrenuo glavu da vidim da li je to ona!

Oni su kuću porušili, niko nije znao da mi kaže šta je bilo s njom.

Žudnja za ženom koju smo jednom imali užasna je stvar i sto puta gora od svega ostalog; strašne slike progone nas kao griža savesti. Nisam ljubomoran na muškarce koji su je imali pre mene, ali sam ljubomoran na one koji su je posle mene imali; činilo mi se da postoji neki prećutan dogovor da ćemo jedno drugom biti verni, ja sam više od godinu dana održao tu njoj zadatu reč, a onda su slučaj, dosada, a možda i to što me je zamorilo to osećanje, učinili da sam je

pregazio. Ali sam ja, u stvari, svuda tragao za njom; u posteljama drugih sanjao sam o njenom milovanju.

Uzalud čovek želi da preko starih strasti poseje nove, uvek niču stare, na svetu nema snage koja bi iščupala njihovo korenje. Rimski drumovi, kojima su se kotrljale konzulske kočije, već odavno nisu u upotrebi, ispresecani su mnogim stazama, pretvoreni u žitorodne njive, ali se njihov trag i sada vidi, i prilikom oranja ošteti se plug o njihovo veliko kamenje.

Žena za kojom su skoro svi muškarci u potrazi možda je samo sećanje na neku ljubav koja se začela na nebu ili još prvih dana života; mi smo u potrazi za svim onim što je u vezi s njom, druga žena koja nam se dopadne liči skoro uvek na prvu, treba biti vrlo pokvaren ili imati vrlo široko srce da bi čovek mogao sve voleti. Zar ne vidite kako vam ljudi koji pišu večito govore o istoj ženi, i kako je po sto puta opisuju a da se nikad ne zamore? Imao sam jednog prijatelja koji je, u svojoj petnaestoj godini, obožavao neku mladu majku koju je video kako doji dete, dugo posle toga cenio je samo žene razmera kuvarice, lepota vitkih žena bila mu je odvratna.

Ukoliko je vreme odmicalo, voleo sam je sve više, sa onom pomamom koju osećamo prema nemogućim stvarima, izmišljao sam pustolovine da bih je pronašao, zamišljao naš susret, njene su mi se oči priviđale u plavim mehurićima reke, a boja njenog lika u lišću jasike kad ga jesen oboji. Jednom, idući brzo nekom livadom, trava je šuštalala oko mojih nogu dok sam koračao, ona me je u stopu pratila; ja se okrenuh, nije bilo nikoga. Drugom prilikom, neka kola prođoše ispred mojih očiju, ja podigoh glavu, veliki beli veo pojavi se na vratima i zaleprša na vetru, točkovi su se okretali, on se lelujavao, zvao me, iščezao, i ja sam se opet našao sam, utučen, napušteniji nego da sam na dnu nekog ponora.

O, kad bi čovek mogao da iz sebe iscedi sve što je u njemu, pa da stvori jedno biće od same te svoje misli! Kad bi mogao da u svojim rukama drži to svoje priviđenje i dodiruje mu čelo, umesto što tolika milovanja i toliki uzdasi idu u vetar!

Ali ne samo što je to nemoguće, već nas pamćenje izneverava i slika se briše, dok razdirući bol ostaje u nama. Napisao sam sve ovo do sada da bih je dozvao u sećanje, nadajući se da će mi reći pomoći da je oživim; ali mi to nije pošlo za rukom, ja o njoj znam mnogo više nego što sam rekao.

Uostalom, ja se ovim nikome nisam ispovedao, jer bi mi se rugali. Zar se ne podsmevaju onima koji vole, jer to ljudi smatraju za sramotu; svako, iz stidljivosti ili sebičnosti, krije ono što mu je u duši najbolje i najnežnije; da bi nas poštovali, treba pokazivati samo najružniju stranu, to je način da čovek bude na zajedničkom nivou. Kako se može voleti takva žena? rekli bi mi, a pre svega, niko to ne bi razumeo; pa čemu onda otvarati usta?

Bili bi možda u pravu, možda ona nije bila ni lepša ni vatrenija nego ostale; bojim se da možda volim samo jednu zamisao nastalu u mom duhu i da u njoj volim samo san o ljubavi koji je ona pobudila u meni.

Dugo me je mučila ta misao, suviše sam visoko uzdigao ljubav da bih mogao da se nadam da će se ona spustiti do mene; ali po onome kako mi se ta misao nametala, morao sam da priznam kako u tome ima nečega sličnog! Tek nekoliko meseci pošto sam je napustio, osetio sam tu ljubav; u prvo vreme sam, naprotiv, živeo veoma spokojno.

Kako je svet prazan onome koji sam po njemu hoda! Šta je trebalo da radim? Kako da provodim vreme? Čime da zaokupim svoj mozak? Kako su dani dugi! Gde je onaj što se žali da su dani života našeg kratki? Neka mi ga pokažu, to je svakako srećan smrtnik.

Razonodite se, kažu, ali čime? To je isto što i reći mi: Trudite se da budete srećni! Ali kako? I zašto bi se čovek toliko paštio? U prirodi je sve dobro, drveće raste, reke teku, ptice pevaju, zvezde sijaju; ali čovek, koji nigde nema mira, večito se trudi, vrzma, krči šumu, prevrće zemlju, otiskuje se na more, putuje, trči, ubija životinje, ubija samog sebe, i plače, i urla, i misli na pakao, kao da mu je Bog dao razum zato da bi izmišljao još veća zla nego što su ona koja ovde podnosi!

Nekada, pre Marije, u mojoj čamotinji bilo je nečeg lepog, velikog, ali sada je ona glupa, to je mamurluk čoveka koji je pio lošu rakiju, san pijanog čoveka.

Oni koji su *burno* živeli nisu ovakvi.

U pedesetoj godini svežiji su nego ja u dvadesetoj, za njih je sve još novo i privlačno. Da nisam kao oni rđavi konji koji su umorni čim izađu iz štale i koji dobro kaskaju tek pošto prevale popriličan deo puta koji prelaze hramajući i pateći? Mnogi prizori mi zadaju bol, a mnogi pobuđuju u meni sažaljenje, ili bolje reći, sve se to smeša u istu odvratnost.

Onaj koji je toliko čestit da neće da uzme ljubavnicu, jer ne bi mogao da je obaspe dragim kamenjem, niti da je smesti u neki dvorac, i koji svuda vidi prostačke ljubavi, koji spokojnim okom posmatra glupu ružnoću tih dveju životinja što se pare, a koje nazivaju ljubavnik i ljubavnica, ne pada u iskušenje da se spusti tako nisko; on se protiv ljubavi bori kao protiv neke slabosti, i pod noge baca svaku želju koja ga obuzme; ta ga borba iscrpljuje.

Cinična sebičnost ljudi otuđuje me od njih kao što ne volim da se družim sa ženama zbog njihovog ograničenog duha; uostalom, ja grešim; jer dve lepe usne vrede više nego čitava rečitost sveta.

Opao list vetar pokreće i nosi; isto bih tako i ja hteo da letim, da odem, da otputujem nekud i da se više ne vratim, ma kuda, samo da sam daleko od svoje zemlje; kuća mi pritiskuje pleća, toliko sam puta ušao i izašao na ista vrata! Toliko sam puta podigao oči i uperio ih u isto mesto na tavanici moje sobe, da bi se moralo izlizati.

O, da mi je da osetim kako se klatim na leđima kamile! Preda mnom nebo potpuno crveno, pesak potpuno smeđ, vidik sav u plamenu koji se pruža u nedogled, zemljište koje se talasa, orao koji lebdi nad mojom glavom; u jednom kraju jato roda ružičastih nogu, koje prolaze i odlaze ka bunarima, pustinjski brod kreće se i ljulja me, usled sunca zatvaram oči, kupam se u njegovim zracima, do mene dopire samo prigušeni bat ovih životinja, vodič samo što je

završio svoju pesmu, idemo dalje, sve dalje i dalje. Uveče čovek pobode kočice, podigne šator, napoji kamile, opruži se na lavlju kožu, zapale se vatre da bi se rasterali šakali, čije zavijanje dopire iz dubina pustinje; nepoznate zvezde, četiri puta veće od naših, trepere na nebu; ujutru, mešine se napune u oazi, pa opet na put; sam si, vetar fijuče, pesak se diže u kovitlac.

A onda, u nekoj ravnici kojom čovek kaska čitav dan, palme se dižu između stubova, i lagano njišu svoje senovite krošnje kraj nepomične senke razorenih hramova; koze se veru uz njihova oborena pročelja i brste bilje koje je niklo u ukrasima isklesanim u mermeru, bežeći u skokovima kad im priđemo. A s one strane, kad se prođe kroz šume gde džinovske lijane povezuju drveće, i s one strane reka čija se druga obala ne vidi, nalazi se Sudan, zemlja Crnaca, zemlja zlata; ali dalje, o, samo dalje, ja hoću da vidim pomamni Malabar i njegove igre u kojima se ubijaju; tu se od vina umire kao od otrova, a otrovi su slatki kao vino; more, plavo more puno koralala i bisera, prolama se od svetih orgija koje se izvode u pećinama i planinama; tu više nema talasa, vazduh je rumen, nebo bez oblaka ogleda se u mlakom Okeanu, palamari se puše kada ih izvuku iz vode, ajkule idu za brodovima i jedu umrle.

O, u Indiju, naročito u Indiju!

Bele planine, pune pagoda i idola; usred šuma koje su pune tigrova i slonova, žuti ljudi u belim odelima, žene kalajne boje, sa grivnama na nogama i rukama u providnim haljinama koje ih obavijaju kao izmaglica, očiju od kojih se vide samo kapci tamni od kane; one sve zajedno pevaju himnu nekom bogu, igraju.

Igraj, igraju, bajadero, kćeri Ganga, neka mi se tvoje noge vrte u glavi! Kao zmija ona se izvija, širi ruke, pokreće glavom, kukovi joj se njišu, nozdrve šire, kosa joj se raspliće, tamjan koji gori obavija glupo pozlaćeno božanstvo koje ima četiri glave i dvadeset ruku.

U čunu od kedrovog drveta, u čunu izduženih linija, čija tanka vesla izgledaju kaoperje, pod jedrom ispletenim od bambusovih vlakana, uz zvuke tam-tama i tamburina, otići ću u žutu zemlju koja se zove Kina; noge njihovih žena mogu stati u šaku, glave su im male a veđe tanke, izvijene u uglovima; one žive u senicama od zelene trske i jedu voće kadifaste opne, iz porculana sa slikama. Ušiljenih brkova koji padaju na grudi, obrijane glave, s perčinom koji se spušta niz leđa, mandarin, s okruglom lepezom u ruci, šeta se galerijom gde u tronožnim posudama gore vatre, i lagano korača po rogozinama od pirinčane slame; kratka lula zadenuta je za njegovu šiljatu kapu, a crna slova utisnuta su u crvenu svilu njegove odeće. O, na kolika su me putovanja navele kutije od čaja.

Pronesite me, oluje Novoga Sveta, što iz korena čupate stogodišnje hrastove i podizete vihor na jezerima na čijim se talasima igraju zmije! Neka me bujice Norveške pokriju svojom penom; neka sibirski sneg, koji tako gusto pada, zatre moj put! O, putovati, putovati, nikada ne stati, i u tom večitom kruženju videti kako se sve pojavljuje i prolazi, sve dok čoveku ne pukne koža i ne pokulja krv!

Neka se doline nižu za planinama, polja za gradovima, ravnice za morima. Spuštajmo se niz strane i penjimo se uz njih, neka šiljci katedrala nestaju iza jarbola brodova koji hitaju iz pristaništa; slušajmo huku slapova što padaju na stene, vetar u šumi, glečere kako se tope na suncu; da mi je da vidim arapske konjanike kako jure kasom, žene koje nose u nosiljkama, i kako se kupole zaobljuju, piramide dižu u nebo, podzemne zagušljive hodnike u kojima počivaju mumije, uske klance u kojima razbojnik puni svoju pušku, ševare u kojima se kriju zvečarke, prugaste zebre kako trče kroz visoku travu, kengure kako stoje na zadnjim nogama, majmune kako se ljuljaju na kraju kokosovih grana, tigrove kako navaljuju na svoj plen, gazele kako im izmiču...

Hajdemo, hajdemo, pređimo prostrane okeane, gde orka sa ulješurama ratuje. Evo, kao neka velika morska ptica koja udara krilima po površini vode, dolazi piroga divljaka; krvave kose vise na pramcu, bokove su obojili crveno, usne probušili, i lica namazali, s alkama u nosu, urlajući pevaju pesmu smrti; njihovi veliki lukovi su zapeti, strele zelenih vrhova su otrovane, i od njih se umire u mukama; njihove gole žene, tetoviranih grudi i ruku, dižu velike lomače za žrtve svojih muževa koji su im obećali nešto mesa belaca, tako mekog pod zubima.

Kuda ću ja? Zemlja je tako velika, hoću li prevaliti sve puteve, upiti sve horizonte?

Da mi je da umrem ploveći oko rta Dobre Nade, od kolere u Kalkuti, od kuge u Carigradu.

Da sam bar mazgar u Andaluziji i da po čitav dan kaskam po ždrelima Sijere, da mi jeda vidim boju Gvadalkivira na kome su ostrvca puna oleandera, da uveče slušam gitare i glasove kako pevaju pod balkonima, da posmatram kako se mesec ogleda u mermernom bazenu Alhambre, u kome su se nekada kupali sultani.

Zašto nisam gondolijer u Veneciji, ili vozač onih putničkih dvokolica, koje vas, po lepom vremenu, prevoze iz Nice u Rim! A međutim, ima ljudi koji žive u Rimu, ljudi koji su u njemu stalno nastanjeni. Kako je srećan napuljski prosjak što na vrelom suncu spava opružen na obali i koji, pušeći svoju cigaru, gleda kako se dim iz Vezuva diže u nebo!

Zavidim mu na šljunkovitoj postelji i na snovima koje tu može da sanja; more, uvek lepo, donosi mu miris svojih talasa i daleki šum koji dopire sa Kaprija.

Ponekad zamišljam da sam stigao na Siciliju, u neki ribarski zaselak, gde svaki čun ima trouglasta jedra. Jutro je; tu, između korpi i razapetih mreža sedi jedna priprosta devojka; bosonoga je, oko pasa joj je zlatan gajtan, kao kod žena iz grčkih kolonija; crna kosa, spletena u dve vitice, spušta joj se do peta; ona ustaje, popravlja kecelju; korača, a stas joj je snažan i u isti mah gibak kao stas antičkih nimfi.

Da mi je da me voli takva žena!

Jedno siromašno dete, neuko, koje ni čitati ne bi znalo, ali čiji bi glas bio tako umilan kada bi mi svojim sicilijanskim naglaskom reklo: „*Volim te, ostani ovde!*” .

Rukopis se ovde prekida, ali ja sam poznavao pisca, i ako je neko, da bi došao dovd, prošao kroz sve metafore, hiperbole i ostale figure koje ispunjavaju prethodne stranice, pa želi da sazna kraj, neka nastavi.

Osećanja treba da imaju malo reči na raspolaganju, inače bi se knjiga završila u prvom licu. Svakako da naš pisac nije našao ništa više da nam kaže; postoji jedna tačka do koje čovek piše, a posle nje više razmišlja, i baš na tom mestu je on stao, ne vodeći računa o čitaocu!

A meni je baš drago što se knjiga slučajno prekida tu, u trenutku kad bi postala bolja; pisac bi ušao u društvo, imao bi mnoge stvari da nam kaže, ali se on, naprotiv, sve više i više povlačio u jalovu samoću, iz koje ništa ne izlazi. Smatrao je da ne treba više da se žali, što je možda dokaz da je istinski počeo da pati. Ni u razgovoru s njim, ni u njegovim pismima, ni u njegovim hartijama koje sam pregledao posle njegove smrti, i gde sam ovo našao, nisam dokučio ništa što bi razotkrivalo stanje njegove duše u trenutku kada je prestao da piše svoje ispovesti. Mnogo je žalio što nije bio slikar, govorio je da u svojoj uobrazilji ima izvanredno lepih slika. Isto tako je bio neutešan što nije bio muzičar; u proletnja jutra, dok je šetao duž drvoreda topola, simfonije bez kraja brujale su u njegovoj glavi. Međutim, on se uopšte nije razumevao ni u slikarstvo ni u muziku, video sam ga kako se divi pravim brljotinama, i kako sa glavoboljom izlazi iz Opere. Posvetivši malo više vremena, strpljenja, rada, a naročito sa prefinjenijim ukusom za umetničko uobličavanje, pošlo bi mu za rukom da stvori osrednje stihove, dobre da ih čovek upiše nekoj dami u spomenar, što je uvek otmeno, ma šta se o tome govorilo.

U prvoj mladosti hranio se vrlo rđavim piscima, što se moglo videti po njegovom stilu; zalazeći u godine, postali su mu odvratni, ali vrsni pisci nikad više nisu u njemu probudili onakav zanos.

Kako je strasno voleo sve što je lepo, ružnoće se grozio kao zločina; i zaista, ružno stvorenje je nešto strašno, izdaleka užasava, a izbliza uliva odvratnost; kad ono govori, čovek pati; ako plače, njegove suze idu vam na živce; kad se smeje, čovek dobija želju da ga izmlati, a kad ćuti, njegov nepomični lik čini vam se da je sedište svih poroka i svih niskih nagona. Isto tako nikad nije opraštao nikome ko mu se već na prvi pogled nije dopao; ali je zato bio vrlo naklonjen ljudima koji mu se nikad nisu obratili ni sa dve reči, ali čiji je hod i oblik lobanje voleo.

Izbegavao je skupove, svečane priredbe, balove, koncerte, jer čim bi ušao, osetio bi kako se sledio od tuge i kako mu je čak i u kosi hladno. Kada bi ga gomila gurala, mladalačka mržnja bi mu obuzimala srce, i ono bi mu protiv te gomile uskiptelo kao u vuka, kao u divlje zveri koju su opkolili u njenoj jazbini.

Iz taštine je uobražavao da ga ljudi ne vole, a ljudi ga u stvari nisu poznavali.

Opšte nesreće i zajedničke patnje nisu ga mnogo žalostile; čak bi se reklo da je u njemu veće sažaljenje izazivao štiglic u kavezu kad u sunčane dane počne da leprša krilima nego porobljeni narodi, takav je bio po prirodi. Bio je pun istančanih obzira, i istinski skroman; nije, na primer, mogao da sedi u poslastičarnici i vidi kako ga neki siromašak posmatra dok jede, a da ne pocrveni do ušiju; izlazeći, dao bi mu sav novac koji bi mu se našao u ruci, i pobegao. Ali su ljudi nalazili da je cinik, jer je uvek upotrebljavao pravu reč i glasno je govorio ono što drugi u sebi misle.

Ljubav žena koje neko izdržava (ideal mladića koji nemaju sredstava da ih izdržavaju) bila mu je odvratna, gadio se nje; smatrao je da je čovek koji plaća gospodar, vlastelin, kralj. Mada je bio siromašan, poštovao je bogatstvo, a ne bogataše; biti ljubavnik žene kojoj neko drugi plaća stan, odeva je i hrani, činilo mu se da je toliko duhovito kao ukrasti bocu vina iz tuđeg podruma; dodavao je da je hvalisanje takvim stvarima osobina posluge koja potkrada kuću i sitnih ljudi.

Želeti udatu ženu i zato postati prijatelj njenog muža, s poštovanjem mu stezati ruku, smejati se njegovim dvosmislenim dosetkama, žalostiti se što mu poslovi ne idu dobro, izvršavati njegove naloge, čitati novine koje on čita, jednom reći, za jedan jedini dan učiniti više niskosti i podlosti nego što je deset robijaša učinilo u toku čitavog svoga života, to je bilo nešto suviše ponižavajuće za njegovu gordu prirodu, a međutim, bio je zaljubljen u više udatih žena; ponekad bi krenuo tim putem, ali bi ga odvratnost odjednom obuzela kada bi lepotica već počela da ga umilno gleda, kao što mraz u mesecu maju sparusi kajsije u cvetu.

A grizete, reći ćete? E, to nikako! Nije mogao da se pomiri s tim da se penje na mansardu kako bi poljubio usta koja samo što su doručkovala sir, i da stegne ruku koja ima promrzline.

Što se tiče zavodjenja devojkice, za njega je silovanje bilo manji greh od toga; privezati nekoga za sebe, za njega je bilo gore nego ubiti ga. Ozbiljno je mislio da je manja nesreća ubiti jednog čoveka, nego napraviti dete; u prvom slučaju oduzimamo život, ali ne čitav život, već polovinu ili četvrtinu ili jednu petinu onog bitisanja koje se primiće kraju, koje bi se i bez vas okončalo; ali u drugom slučaju, govorio je on, zar nećete biti odgovorni za sve suze koje će ono prolići od kolevke pa do groba? Bez vas, ono se ne bi rodilo, a zašto se rodilo? Radi vaše zabave, svakako ne radi svoje! Radi toga da nosi vaše ime, ime jedne budale? Isto bi toliko vredelo da ga napišete na neki zid, šta će vam čovek samo zato da nosi teret radi tri-četiri slova?

Po njegovom mišljenju, među majmunima, hipopotamima i žabama, koji se, mužjak ili ženka, sparuju kada ih zajednička želja primora da jedno drugo traže i da se sjedine, u čemu nema ni straha ni odvratnosti s jedne strane, ni surovosti i bestidnog despotizma s druge, nema podobnih onome koji, oslanjajući se na građanski zakonik, na silu uđe u postelju device koju su mu toga jutra dali, i na taj način izvrši legalno silovanje koje vlasti štite; i o tome je izlagao dugačke teorije protivne moralu, koje je izlišno ovde iznositi.

Eto zašto se uopšte nije ženio niti je kao ljubavnicu imao neku izdržavanu bludnicu, ni udatu ženu, ni grizetu, ni devojkicu; ostajale su samo udovice, na njih nije ni pomišljao.

Kada je trebalo izabrati zanimanje, on se kolebao između mnogih stvari koje su ga odbijale. Nije bio dovoljno prepreden da se prikaže kao čovekoljubac, a kako je po prirodi bio dobar, medicina ga je odbijala. Što se tiče trgovine, nije bio sposoban da računa, dovoljno je bilo da vidi banku pa da postane razdražljiv. I pored svih svojih ludosti, u njemu je bilo isuviše zdravog razuma da bi ozbiljno shvatio plemenito zanimanje advokata; uostalom, njegova pravičnost nije se mogla prilagoditi zakonima. Isto tako, imao je previše ukusa da bi se bacio na kritiku; bio je možda suviše pesnik da bi u književnosti postigao uspeh. A zatim, jesu li to neka *zanimanja*? Treba se *okućiti, steći položaj u društvu, dosadno je dokoličariti, treba postati koristan, čovek je rođen da radi*: maksime koje je teško shvatiti, a koje su mu suviše često ponavljali.

Pomirivši se s tim da će mu svuda i sve biti dosadno, izjavio je da će studirati prava i nastanio se u Parizu. Mnogi su mu zavideli u njegovom selu i govorili mu da će biti srećan da posećuje kafane, pozorišta, gostionice, da će viđati lepe žene; on ih je pustio da govore i smeja se, a najradije bi plakao. Koliko je puta, međutim, zaželeo da zauvek napusti svoju sobu u kojoj je toliko zevao i trljao laktove o pisači sto od mahagonija, na kome je u svojoj petnaestoj godini sastavljao drame, a ipak se od svega toga teško rastao; od svih mesta čovek možda najviše voli ona koja je najviše proklinjao; zar zatvorenici ne žale za svojim zatvorom? To je zato što su se u tom zatvoru nadali, a kad su iz njega izašli nemaju više čemu da se nadaju; kroz zidove svojih ćelija videli su polja osuta belim radama, izbrazdana potocima, prekrivena žutim žitom, sa putevima oivičenim drvećem - ali kada su se našli na slobodi, u bedi, oni ponovo vide život onakav kakav je, siromašan, surov, sav blatnjav i hladan; polje, isto tako, ono lepo polje onakvo kakvo je u stvari: načičkano poljarima ne bi li ih sprečili da naberu voća kojeg su tako željni; šumarima, ako požele da što god ulove jer su gladni; ukoliko ih obuzme želja da se prošetaju, a nemaju isprava, polje je puno žandarma.

I tako se nastanio u jednoj nameštenoj sobi u kojoj je nameštaj bio kupljen za druge, a ti drugi su ga i pohabali; činilo mu se da stanuje u ruševinama. Dan mu je prolazio u radu, u slušanju potmule ulične buke, u posmatranju kiše kako pada na krovove.

U sunčane dane odlazio je u šetnju po Luksemburškom parku, koračao po opalom lišću i sećao se kako je u liceju radio to isto. Ali tada nije mogao ni pomisliti da će i posle deset godina biti na istom mestu. Ili bi pak seo na neku

klupu, pa razneženo i setno sanjario o mnogo čemu, posmatrao hladnu i crnu vodu u bazenima, a onda se vraćao potištenog srca.

Dva-tri puta, ne znajući šta da radi, otišao je u crkvu na večernje i pokušao da se moli Bogu; kako bi mu se prijatelji smejali da su ga videli kako umače prste u kropionicu i krsti se! Jedne večeri, dok je lutao predgrađem, i to tako razdražen da bi nasrnuo na isukane mačeve i borio se na život i smrt, začuo je neke glasove kako pevaju, i na mahove blage zvuke orgulja koje im odgovaraju. Kraj vrata je neka starica, šćućurena na zemlji, tražila milostinju, zveckajući marjašima u plehanj zdelici; obložena vrata otvarala su se i zatvarala kad god bi neko ušao ili izašao, čuo se bat drvene obuće, pomeranje stolica po kamenim pločama; u dnu, hor je bio osvetljen, tabernakl je blistao pri svetlosti sveća, sveštenik je pojava molitve, svetiljke, okačene u lađi, klatile su se na dugačkim konopcima, vrhovi oživa i donja strana bili su u senci, kiša je šibala po oknima tako da su krckale olovne rešetke, orgulje su brujale, glasovi im odgovarali, kao onog dana kada je na strmoj obali čuo kako more i ptice razgovaraju jedno s drugim. Obuze ga želja da postane sveštenik, kako bi čitao molitve nad telima umrlih, kako bi nosio košulju od kostreti i u zanosu ničice padao u ljubavi prema Bogu... Odjednom mu se nekakvo samilosno cerekanje podiže iz dubine srca, on natuče šešir na uši i izađe sležući ramenima.

Više nego ikad obuzela ga je tuga, više nego ikad dani mu postadoše dugi; vergl koji bi čuo kako svira pod njegovim prozorom kidao mu je dušu, u tom instrumentu nalazio je neku neodoljivu setu, govorio je da su te kutije pune suza. Ili čak ništa nije govorio, jer se nije pravio da je blaziran, da mu je dosadno, da je čovek koji se u sve razočarao; najzad su čak nalazili da je postao veselije naravi. Obično bi neki siromašak sa Juga, iz Pijemonta, ili neki Ženevljanin okretao ručicu. Zašto li je taj napustio svoj krov i svoju kolibu okićenu kukuruzovinom u doba branja? Dugo bi ga posmatrao kako svira, njegovu veliku četvrtastu glavu, crnu bradu i preplanule ruke; majmunče u crvenoj haljinici skakutalo mu je na ramenu i kreveljilo se; čovek je pružao kačket, a on mu je ubacivao svoj novčić i pratio ga pogledom sve dok ga ne izgubi iz vida.

Preko puta njegovog stana gradili su neku kuću, to je trajalo tri meseca; video je kako zidovi rastu, kako se spratovi dižu jedni iznad drugih, kako su zastaklili prozore, kako je malterišu, kreče, a onda pozatvaraše vrata; porodice se useliše u nju i počеше da žive, njega je ljutilo što je dobio susede, više je voleo pogled na livade.

Obilazio je muzeje, posmatrao sve one veštački izrađene osobe, nepomične i uvek mlade u svom idealnom životu, koje gledamo po muzejima i koje gledaju kako gomila prolazi pored njih, ali ne pokreću glavu, ne dižu ruku sa mača, a oči će im blistati čak i onda kada naši unuci budu ležali u grobu. Tonuo je u duboko razmišljanje pred antičkim statuama, naročito pred onima koje su oštećene.

Desila mu se žalosna stvar. Jednoga dana na ulici mu se učinilo da je poznao čoveka koji je prošao pored njega; prolaznik je učinio isti pokret, zastali su i prišli jedan drugom. Bio je to on, njegov stari prijatelj, njegov najbolji

prijatelj, njegov brat, onaj kraj koga je sedeo u srednjoj školi, u razredu, na studijama, u spavaonici; oni su svoje kazne i zadatke radili zajedno; u dvorištu i u šetnji išli su ruku pod ruku, nekada su se zakleli da će živeti zajedno i da će biti *prijatelji do groba*. Najpre jedan drugome stegoše ruku, oslovljavajući se po imenu, a onda odmeriše jedan drugog, ništa ne govoreći, obojica su se promenili i već pomalo ostareli. Pošto su jedan drugog upitali šta rade, zastali su odjednom i nisu znali šta bi dalje; nisu se videli već šest godina i nisu bili u stanju ni dve reči da razmene. Kada im je najzad dosadilo da bulje jedan u drugoga, oni se rastadoše.

Kako nije imao energije ni za šta, i kako mu se, suprotno mišljenju filozofa, činilo da je vreme bogatstvo koje na svetu najmanje pruža, počeo je da pije rakiju i puši opijum; često je po čitave dane provodio ležeći polupijan, u nekom stanju koje je bilo sredina između apatije i košmara.

Ponekad bi mu se snaga vratila, i on bi se odjednom ispravio kao neka opruga. Tada mu se rad činio vrlo privlačan, a zračenje njegove blistave misli budilo je u njemu - osmeh, i to onaj spokojan i dubok osmeh mudraca; onda bi se brzo laćao posla, imao je divne planove, hteo je da izvesne epohe prikaže u svojoj svetlosti, da poveže umetnost sa istorijom, da protumači velike pisce i velike slikare, da piše komentare, da zbog toga uči jezike, da zaroni u antiku, da se upozna sa Istokom; već je sebe video kako čita natpise i tumači zapise na obeliscima; a onda bi našao da je lud i opet bi skrstio ruke.

Prestao bi da čita, ili bi čitao knjige koje je smatrao lošim, ali koje su mu baš tom svojom osrednjošću ipak pričinjavale izvesno zadovoljstvo. Noću nije spavao, od nesаницe se prevrtao na postelji, tako da je ujutru bio umorniji nego da uopšte nije legao.

Kako su ga dosada i užasna navika iscrpele, i kako je u ogrubljanju, koje je posledica toga, nalazio čak i izvesno zadovoljstvo, postao je kao oni ljudi koji sebe vide kako umiru, nije više otvarao prozor da udahne čist vazduh, nije više prao ruke, živeo je u sirotinjskoj prljavštini, nosio je jednu košulju čitavih nedelju dana, nije se više brijao niti se češljao. Mada je bio zimogrožljiv, ako bi ujutru izašao, pa skvasio noge, po čitav dan bi ostao u mokrim cipelama i nije ložio vatru, ili bi čak obučen legao na postelju i nastojao da zaspi; posmatrao je muve kako se jure po tavanici, pušio je i okom pratio male plavičaste kolutove koje je ispuštao iz usta. Lako se može shvatiti da nije imao nikakav cilj, i u tome je bila sva nesreća. Šta bi moglo da ga obodri, da ga uzbudi? Ljubav? On je bežao od nje; slavljublje je za njega bilo smešna stvar; što se novca tiče, bio je strahovito pohlepan, ali je lenost preteгла, a osim toga, po njegovom mišljenju, nije vredelo da se čovek muči za jedan milion; raskoš pristaje čoveku koji je rođen u velikom bogatstvu; onaj koji je stekao svoje bogatstvo, skoro nikad ne ume da ga potroši; njegova je oholost bila tako velika da je ni presto ne bi mogao da zasiti. Upitaćete me: pa šta je hteo? Ne znam, ali je pouzdano da nije uopšte mislio da se kasnije kandiduje za poslanika; on bi čak odbio i mesto okružnog načelnika, a samim tim vezeni frak, orden za zasluge, kožne pantalone i jahaće čizme za svečane prilike. Više je voleo da čita Andre Šenijea, nego da bude ministar, više je voleo da bude Talma nego Napoleon.

To je bio čovek koji se izražavao izveštačeno, amfigurično i zloupotrebljavao epitete.

Sa visine tih vrhova, zemlja i sve ono čega se čovek na njoj dokopa iščezava. Isto tako postoje bolovi koji su tako veliki da čovek ništa više ne znači, i prezire sve kad ga oni ne ubiju, jer nas jedino samoubistvo oslobađa njih. On se nije ubio, i dalje je živeo.

Nastao je karneval, on se nimalo nije rasonodio. Sve je kod njega išlo u raskorak; pogrebi su u njemu izazivali skoro veselost, a na svečanostima ga je obuzimala tuga; u pozorištu je često video gomilu odevenih skeleta, sa rukavicama, manžetama i šeširima s perjem, koja se naginje preko ograde loža, stavlja lornjone, uspija se, u kojoj jedni u druge upiru šuplje poglede; u parteru je video kako se pod svetlošću lusteru presijava mnoštvo belih lobanja, pribijenih jedna uz drugu. Onda je slušao je kako ljudi trčeći silaze niz stepenište, smeju se, odlaze sa ženama. .

Jedna uspomena iz detinjstva prošla mu je kroz glavu, prisetio se sela N..., onog u koje je jednog dana otišao pešice, i o čemu je sam govorio u ovim zapisima; hteo je da ga još jednom vidi pre nego što umre, osećao je kako se gasi. Stavio je novac u džep, uzeo kaput i krenuo potpuno sam. Pokladni dani te godine pali su već početkom februara, bilo je još vrlo hladno, putevi su bili zamrznuti, kola su jurila velikom brzinom; sedeo je u kočiji, nije spavao, ali je sa zadovoljstvom osećao kako ga vuče ka onom moru koje će ponovo videti; posmatrao je kako se u kočijaševim rukama uzde, osvetljene fenjerom sa vrha kola, pokreću i poigravaju na konjskim sapima koje se puše; nebo je bilo vedro i zvezde su blistale kao u najlepšim letnjim noćima. Oko deset sati pre podne izašao je iz kola u selu C... pa se odatle pešice uputio do sela N...; išao je brzo, ovog puta je skoro trčao ne bi li se zagrejao. Jarkovi su bili puni leda, grane ogolelog drveća bile su pri vrhu crvene, opalo lišće istrulelo od kiša ležalo je kao debeli crn i gvozdeno-siv sloj koji pokriva tle u šumi, nebo je bilo potpuno belo, bez sunca. On zapazi da su kamenovi međaši, koji obeležavaju put, poobarani; od onog vremena kada je prolazio tuda, na jednom mestu šuma je bila iskrčena. Žurio je, hitao da što pre stigne. Najzad zemljište poče da se spušta; tu on udari preko polja jednom stazom koju je poznavao, i ubrzo u daljini ugleda more. Zastao je, čuo je kako udara o obalu i hući u dnu horizonta, in altum; slan miris dopro je do njega, doneo ga je hladan zimski vetar, srce mu je tuklo.

Na ulazu u selo bila je podignuta jedna nova kuća, dve-tri druge bile su porušene.

Barke su se bile otisnule na more, kej je bio pust, svi su se pozatvarali u kuće; dugačke ledenice, koje deca zovu kraljevske sveće, visile su po ivicama

krovova i oluka; firme na kolonijalnoj radnji i gostionici bučno su škripale na gvozdenim šipkama; plima se dizala i približavala preko šljunka, uz huku sličnu zveketu lanaca praćenom jecajima.

Doručkovao je, mada mu je bilo veoma čudno što nije gladan, pa je otišao da se prošetata po zalu. Vetar je pevao u vazduhu, tanka trska, koja je rasla u dinamama zviždala je i besno se povijala, morska trava odletala je sa obale i prekrivala pesak, ponekad bi je jak nalet poneo ka oblacima.

Ubrzo je pala noć, ili bolje reći onaj dugi sumrak koji joj prethodi tokom tužnih dana u godini; krupne pahuljice snega padale su s neba, topile se na vodi, ali su se na obali dugo zadržavale i posipale je krupnim srebrnim pegama.

Na jednom mestu ugledao je staru barku do pola zarivenu u pesak, koja se tu nasukala možda pre dvadeset godina, pepeljuge su izrasle u njoj, polipi i školjke prilepili su se uz njene pozelenele daske; voleo je tu barku, obišao je oko nje, dodirivao je na raznim mestima, posmatrao ju je s čuđenjem kao što čovek posmatra leš.

Na stotinu koraka odatle bilo je jedno mestašće u stenovitom ždreću, gde je često dolazio da sedi i mnoge časove tu proveo ne radeći ništa - doneo bi neku knjigu, a nije je čitao, smestio bi se tu potpuno sam kako bi između belih zidova okomitih litica posmatrao plavo nebo; tu je prosnevaio svoje najlepše snove, tu je najbolje čuo krike galebova, a morska trava, koja je tu visila, stresala je na njega biserje sa svoje kose; tu je gledao kako jedra na brodovima iščekavaju na horizontu, i tu je sunce za njega bilo toplije nego igde na svetu.

I on se tu vratio i ponovo ga našao; ali drugi su ga prisvojili, jer, dok je nogomnesvesno kopkao po tlu, pronašao je dno boce i jedan nož. Ljudi su tu svakako priredili izlet, došli su sa damama, tu su užinali, smejali se, šalili. „O, bože moj”, pomislio je, „zar na zemlji nema nijednog mesta koje smo dovoljno voleli, gde smo tako dugo živeli da nam ono pripada do smrti, i da niko osim nas tu nikada ne priviri?”

Popeo se uvalom gde se nekad kamenje tako često kotrljalo pod njegovim nogama; često ga je čak bacao, snažno, da bi čuo kako udara u strane litica i kako se odjek ponavlja u samoći. Na zaravni, koja se dizala iznad strme obale, vazduh je postao oštiji; video je kako se mesec diže pravo prema njemu; u jednom kutku modrog neba, ispod meseca, levo, treperela je jedna sitna zvezda.

Plakao je, da li od hladnoće ili od tuge? Srce mu se kidalo, osećao je potrebu da sa nekim razgovara. Ušao je u malu krčmu u koju je nekad navraćao na čašu piva, zatražio je cigarete, i nije mogao da se uzdrži da ženi koja ga je posluživala ne kaže: „*Ja sam već dolazio ovamo.*” Ona mu odgovori: „*Ah, ali ovo nije lepo godišnje doba, gospodine, ovo nije lepo godišnje doba*”, i vrati mu kusur.

Uveče je opet zaželeo da izađe, otišao je i legao u neku jamu iz koje lovci gađaju divlje patke, za trenutak je ugledao kako se odraz meseca valja na talasima i izvija u moru kako neka velika zmija, a onda sa svih strana neba oblaci opet počеше da se gomilaju, i sve se zacrne. U mraku su se njihali crni talasi, peli se jedan preko drugog i tutnjali kao stotinu topova; usled neke vrste

ritma, ova grmljavina je prelazila u strašnu melodiju, dok je obala, podrhtavajući od udaranja talasa, odgovarala ječanju pučine.

Za trenutak je pomislio kako bi možda trebalo da svrši sa sobom; niko ga neće videti, ne može se nadati ničijoj pomoći, za tri minuta biće mrtav; ali odmah zatim, antitezom običnom u takvim trenucima, život mu se nasmeši, njegovo življenje u Parizu učini mu se privlačno i sa mnogo lepih izgleda na budućnost, pred oči mu je izašla njegova udobna soba za rad, i svi spokojni dani koje bi još mogao da provede u njoj. Međutim, glasovi ponora su ga mamili, talasi su se otvarali kao grob, spreman da se odmah zatvori nad njim i zaogrne ga tečnim naborima svoga plašta...

Obuzeo ga je strah, vratio se, i čitave je noći sa zebnjom slušao kako fijuče vetar; naložio je ogromnu vatru i zgrejao se tako da su mu se skoro ispekale noge.

Time se završilo njegovo putovanje. Vrativši se kući, zatekao je svoje prozore bele, prekrivene injem; u kaminu, ugalj je zgasnuo, odeća mu je ležala na krevetu kako je i ostavio, mastilo se sasušilo u mastionici, zidovi su bili hladni i vlažni. On pomisli: „*Zašto nisam ostao tamo?*“ i s gorčinom se seti kako je bio radostan pri polasku. .

Ponovo je došlo leto, ali nije ga obradovalo. Samo je nekoliko puta otišao na most Dez-Ar i posmatrao kako se njiše drveće u Tiljerijama, i kako zraci sunca na zalasku, od kojih se nebo rumenilo, promiču kao svetla kiša ispod slavluka na trgu Etoal.

Najzad je umro prošle godine, u decembru, ali lagano, malo-pomalo, prosto od toga što je stalno na to mislio, ni jedan mu organ nije oboleo; umro je kao što se umire od tuge, što će teško pasti ljudima koji su mnogo patili, ali to se u romanu mora dopustiti, iz ljubavi prema čudesnom.

Želeo je da se izvrši obdukcija, iz straha da ga ne zakopaju živog, ali je zabranio da ga balsamuju.

25. oktobra 1842.